

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ НАМАНГАН ВИЛОЯТ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ БОШҚАРМАСИ Вилоят халқ таълими педагог ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти Жисмоний тарбия, санъат ва меҳнат таълими кафедраси Таълим менежменти: назария ва амалиёт масалалари бўйича Мактаб раҳбарларининг малакасини ошириш курслари учун

МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

ШАРҲ: Маърузалар матни умумий ўрта таълим мактабларининг маънавий-маърифий тарбия ва ўқув ишлари бўйича директор ўринбосарларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга қўйилган Давлат талаблари асосидаги ўқув-мавзу режага мувофиқ тайёрланди. Унда таълимни бошқаришнинг долзарб масалалари ёритилган. Маъруза матнларидан методистлар, мактаб раҳбарлари, ўқитувчилар, малака ошириш ва қайта тайёрлаш курсларининг тингловчилари фойдаланишлари мумкин. Тузувчи: Ҳ.Тожибоев - НВПҚТМОИ жисмоний тарбия, санъат ва меҳнат таълими кафедраси мудири. Тақризчилар: Ҳ.Ю.Мавлонов - НВХТПХҚТМОИ ректори, физика-математика фанлари номзоди, доцент. С.Х.Абдуллаев - НамДУ проректори, педагогика фанлари номзоди, доцент. Ушбу маъруза матнлари НВПҚТМОИ жисмоний тарбия, санъат ва меҳнат таълими кафедрасининг 2005-йил 25-декабрдаги йиғилишида муҳокама қилинган, институт илмий кенгашининг 2005-йил 27-декабрдаги 7-сонли баённомаси билан маъқулланган.

Мавзу: *«Таълим тўғрисида» ги Қонун ва кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ижроси бўйича амалга оширилган ишлар ва иккинчи босқичдаги вазифалар.* (4 соатлик маъруза).

Мақсад: Тингловчиларга кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишнинг биринчи босқичида бажарилган ишлар ва иккинчи босқичдаги вазифалар ҳақида билим бериш.

Режа:

1. «Таълим тўғрисида» Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ни таълимни ислоҳ қилишдаги аҳамияти.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш босқичлари ва қўйилган вазифалар.
3. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишни биринчи босқичида бажарилган ишлар.
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишнинг иккинчи босқичидаги вазифалар.

«Таълим тўғрисида» ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» 1997 йил 29 августда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи чақириқ IX-сессиясида қабул қилинди.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ни рўёбга чиқаришнинг 1-босқичида «Таълим тўғрисида» ги қонунига мувофиқ таълим тизими мазмунини таркибий қайта қуриш ва тубдан янгилаш, таълим олувчиларнинг юксак тайёргарлик даражаси, малакаси, маданий ва маънавий-ахлоқий савиясининг сифатига қўйиладиган зарур талабларни жорий этиш кўзда тутилган.

Мазкур дастурнинг мақсади – таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишидан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш Миллий тизимини яратишдир.

Ушбу мақсадни рўёбга чиқариш қуйидаги вазифалар ҳал этилишини назарда тутди.

- «Таълим тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш давлат ва нодавлат таълим муассасалари ҳамда таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида рақобат муҳитини шакллантириш негизида таълим тизимини ягона ўқув-илмий-ишлаб чиқариш мажмуи сифатида изчил ривожлантиришни таъминлаш;

- таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини жамиятда амалга оширилаётган янгиланиш, ривожланган демократик ҳуқуқий давлат қурилиши жараёнларига мослаш;

- кадрлар тайёрлаш тизими муассасаларни юқори малакали мутахассислар билан таъминлаш, педагогик фаолиятнинг нуфузи ва ижтимоий мақомини кўтариш.

- кадрлар тайёрлаш тизими ва мазмунини мамлакатнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёти истиқболларидан, жамият эҳтиёжларидан, фан, маданият, техника ва технологиянинг замонавий ютуқларидан келиб чиққан ҳолда қайта қуриш;

- таълим ва кадрлар тайёрлаш, таълим муассасаларини аттестациядан ўтказиш ва аккредитация қилиш сифатига баҳо беришнинг холис тизимини жорий қилиш;

- таълим, фан ва ишлаб чиқариш самарали интеграциялашувини таъминлаш, тайёрланаётган кадрларнинг миқдори ва сифатига нисбатан давлатнинг талабларини, шунингдек нодавлат тузилмалари, корхоналар ва ташкилотларнинг буюртмаларини шакллантиришнинг механизмларини ишлаб чиқиш;

- узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимига бюджетдан ташқари маблағлар, шу жумладан чет эл инвестицияларини жалб этишнинг реал механизмларини ишлаб чиқариш ва амалиётга жорий этиш;

- кадрлар тайёрлаш соҳасида ўзаро манфаатли халқаро ҳамкорликни ривожлантириш;

Миллий дастурнинг мақсад ва вазифалари босқичма- босқич рўёбга чиқарилади.

Биринчи босқич: (1997-2001 йиллар)–мавжуд кадрлар тайёрлаш тизимининг ижобий салоҳиятини сақлаб қолиш асосида ушбу тизимни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш учун ҳуқуқий, кадрлар жиҳатидан илмий-услубий, молиявий-моддий шарт-шароитлар яратиш.

Ушбу босқичда қуйидагиларни амалга ошириш назарда тутилган:

- «Таълим тўғрисида»ги қонунга мувофиқ таълим тизими мазмунини таркибий қайта қуриш ва тубдан янгилаш.

- педагог ва илмий педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда уларнинг малакасини оширилиши замон талабларига жавоб берадиган даражада ташкил этиш;

- таълим олувчиларнинг юксак тайёргарлик даражаси, малакаси, маданий ва маънавий ахолқий савиясининг сифатига нисбатан қўйиладиган зарур талабларни белгилаб берувчи давлат таълим стандартларини яратиш ва жорий этиш;

- ўқув-услубий мажмуаларнинг ҳамда таълим жараёни дидактик ва ахборот таъминотининг янги авлодни ишлаб чиқариш ва жорий этиш;

- ўрта махсус, касб-ҳунар таълими учун зарур моддий техника, ўқув-услубий ва кадрлар базасини тайёрлаш;

- таълим ва кадрлар тайёрлашга бюджетдан ташқари маблағлар жалб этишнинг механизмларини такомиллаштириш, давлат таълим муассасалари билан бир қаторда нодавлат таълим муассасаларини ривожлантиришни ҳам назарда тутган ҳолда таълим хизмати кўрсатиш соҳасида рақобатга асосланган муҳитни вужудга келтириш;

- таълим муассасалари фаолиятига баҳо беришнинг рейтинг тизимини, кадрлар тайёрлаш сифати ва уларга бўлган эҳтиёжнинг мониторингини олиб бориш тизимини ишлаб чиқариш ва жорий этиш;

- халқаро алоқаларни кенгайтириш ва кучайтириш, кадрлар тайёрлашда халқаро донорлик ташкилотлари ва фондлари фаолиятига тегишли шароитлар яратиш, шунингдек республика таълим соҳасига чет эл инвестицияларини жалб этиш бўйича реал чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш;

- кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқаришнинг мониторингини олиб бориши.

Ушбу босқичда болаларни 6-7 ёшидан мактабга қабул қилиш уларнинг жисмоний ва ақлий жиҳатдан ривожланганлигини эътиборга олган ҳолда амалга оширилади. Тақозо этилаётган ўқувчи ўринлари зарур моддий-техника шарт-шароитлари ва педагог кадрлар

билан таъминланган ҳолда изчил тайёрланади. Биринчи босқич бажарилишининг мониторинги асосида миллий дастурини рўёбга чиқариш йўллари аниқликлар киритилади.

Иккинчи босқич- (2001-2005 йиллар)—миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқариш, меҳнат бозорининг ривожланиши ва реал ижтимоий иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда аниқликлар киритиш.

Мажбурий умумий ўрта ва ўрта махсус касб-ҳунар таълимига, шунингдек ўқувчиларнинг қобилиятлари ва имкониятларига қараб табақалаштирилган таълимга ўтиш тўлиқ амалга оширилади.

Таълим муассасаларини махсус тайёрланган малакали педагог кадрлар билан тўлдириш таъминланади, уларнинг фаолиятида рақобатга асосланган муҳит вужудга келтирилади.

Таълим муассасаларининг моддий-техника ва ахборот базасини мустаҳкамлаш давом эттирилади. Ўқув-тарбия жараёни юқори сифатли ўқув адабиётлари ва илғор педагогик технологиялар билан таъминланади. Узлуксиз таълим тизимини ахборотлаштириш амалга оширилади.

Таълим хизмати кўрсатиш бозорини шакллантириш механизмлари тўлиқ ишга солинади.

Учинчи босқич. (2005 ва ундан кейинги йиллар)—тўпланган тажрибани таҳлил этиш ва умумлаштириш асосида, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш истиқболларига мувофиқ кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва янада ривожлантириш.

Таълим муассасаларининг ресурс, кадрлар ва ахборот базаларини янада мустаҳкамланади, ўқув-тарбия жараёни янги ўқув-услубий мажмуалар, илғор педагогик технологиялар билан тўлиқ таъминланади.

Миллий (элита) олий таълим муассасаларини қарор топтириш ва ривожлантириш амалга оширилади. Касб-ҳунар таълим муассасаларининг мустақил фаолият юритиши ва ўзини-ўзи бошқариши шакллари мустаҳкамланади.

Таълим жараёнини ахборотлаштириш. Узлуксиз таълим тизими жаҳон ахборот тармоғига уланадиган компьютер ахборот тармоғи билан тўлиқ қамраб олинади.

Умумий ўрта таълим муассасасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, «Таълим тўғрисида»ги «Кадрлар тайёрлаш миллий дастурлари» қонунлари Республика Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 майда 203-сонли «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» қарорига мувофиқ ташкил этилади ва ўз навбатида юқоридаги ҳужжатларга ҳукуматнинг халқ таълими вазирлигининг таълим-тарбияга оид қарор, фармоиш, буйруқ ва кўрсатмаларини ҳамда муваққад намунавий уставга амал қилинади.

Мактаб узлуксиз таълим тизимининг асосий бўғини бўлиб у ўқувчи ёшларга 1-9 синф ҳажмда давлат стандартлари доирасида фан асосларида умумий ўрта маълумот берувчи кундузги мажбурий таълим муассасаси ҳисобланади. Мактаб халқ таълими вазирлиги тизимидаги мустақил юридик шахс ҳисобланади ва давлат герби тасвири туширилган муҳри, штамп ва бошқа алоҳида белгиларга эга бўлади.

Мактаб эҳтиёжига кўра бошқарувнинг жойлардаги бўлинмаларида ўз ҳисоб-китоб рақамига эга бўлиш мумкин. Мактаб умумий ўрта таълим муассасаларини аттестациясидан ўтказиш ва аккредитация қилиш Давлат тест маркази ҳузуридаги кадрлар тайёрлаш сифатини назорат қилиш. Педагог кадрлар ва таълим муассасаларини аттестация бошқармаси ўтказган аттестация натижаларига кўра халқ таълими тизимининг бошқарув идоралари розилиги билан маҳаллий ҳокимият қарорига асосан тугатилиши ёки таълимнинг бир туридан бошқа турига ўзгариши мумкин.

Мактабнинг асосий мақсади ўқувчиларни ДТС ларига мувофиқ ўқитиш ва тарбиялаш ҳамда шахснинг таълим олишга доир конституциявий ҳуқуқини рўёбга чиқаришдан иборатдир. Мактаб ўқувчиларига таълимнинг давлат бошқарув органлари томонидан тасдиқланган ўқув режаси ва дастурлари асосида фан асосларидан билимларнинг зарур ҳажмини беради улардаги ташкилотчилик қобилиятлари ва амалий тажриба кўникмаларини

ривожлантиради, таълимнинг кейинги босқичларида (академик лицей ва касб-хунар коллежлари) онгли равишда мустақил танлашларига кўмаклашади.

Мактаб таълим-тарбия ишларини ҳар бир шахс жамият ва давлат манфаатларини кўзлаган ҳолда амалга оширилади. Ўқувчиларнинг ҳар томонлама камол топтириш учун қулай шарт-шароитлар шу жумладан уларнинг ўз устида мустақил ишлашлари учун кўшимча билим олишлари учун имкониятлар яратилади. Ўқувчиларга ирқи, миллати, мазҳаби, келиб чиқишларидан қатъий назар умумий ўрта таълим олишлари учун имкониятларини яратиб беради. Таълимнинг узлуксизлигини ва изчиллигини, инсонпарварлигини ва демократиклигини, илмийлиги ва дунёвийлигини таъминлайди. Билимдон ва қобилиятли ёшларни қўллаб-қувватлайди. Ўқувчиларда фойдали меҳнат қилиш ижобий ва мустақил фикрлаш кўникмаларини шакллантиради. Миллий ҳамда умумбашарий қадриятларини ўзвий бирлаштириш асосида ўқувчиларга юксак маънавий-ахлоқий фазилатларини таркиб топтиради. Ватанига ва халқига содиқ фуқаро шакллантиради. Таълим дастурига нисбатан ягона ва табақалаштирилган ёндашувни таъминлайди.

Мактаблардаги умумий ўрта таълим пировардида қуйидаги натижаларга эришилади:

- билимли, баркамол, маданиятли шахсларни шакллантириш уларни оила, жамият, давлат олдидagi масъулиятини тўла англайдиган ва эгаллаган билимларини ҳаётга тадбиқ эта биладиган шахс сифатида камол топтириш;

- ахлоқан пок, жисмоний бақувват, ватанга садоқатли, фидоий инсон, изланувчан, ташаббускор соғлом авлодни етказиб бериш;

- таълим олувчиларни ўрта махсус ўқув муассасалари (академик лицей, касб-хунар коллежлари) да ўқишларини давом эттиришлари учун тайёрлашдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 августдаги 1-чақириқ IX-сессиясида қабул қилинган «Таълим тўғрисида» Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» (КТМД) халқ таълими тизимини ислоҳ қилишнинг асосий мақсад ва вазифаларини, муҳим йўналишларини, шакллари, усул ва мазмунини аниқлаб берди. КТМД ни амалга оширишнинг I-босқичи вазифаларини рўёбга чиқариш мақсадида ХТВ томонидан бр неча қарорлар қабул қилиниб, кенг қамровли ишлари амалга оширилди.

1998-2001 йиллар давомида ўтказилган мониторинг натижа-ларидан маълум бўлдики, КТМД ни рўёбга чиқаришнинг I-босқичи вазифаларини амалга оширишга қаратилган тадбирлар асосан бажарилган. Шунинг билан бирга таълим муассасаларининг ўқув- моддий негизини мустахкамлаш, уларни педагогик кадрлар, замонавий ўқув – методик адабиётлар ва техника воситалари билан таъминлаш, таълим соҳасига бюджетдан ташқари маблағларни жалб этиш, ноанъанавий мактабгача таълим муассасаларини ташкил этиш масалаларида айрим муаммо ва камчиликлар мавжуд.

2001 йил июнь ойида ўтказилган Ўзбекистон Республикаси ўқитувчиларининг биринчи анжумани олдидан вилоят, туман (шаҳар) миқёсида ўтказилган ўқитувчилар конференцияларида, таълим муассасаларининг педагогик кенгашларида бу камчилик ва муаммоларни бажариш юзасидан таклифлар асосида иккинчи босқичда амалга ошириладиган ишлар белгилаб олинди.

ХТВ нинг 2001 йил 8 октябрдаги ҳайъат мажлисида «Ўзбекистон Республикаси ХТВ нинг кадрлар тайёрлаш миллий дастурини 2001-2005 йиллар (II-босқич) давомида ҳаётга тадбиқ этишга қаратилган тадбирлари» тасдиқланди. («Таълим тараққиёти» 2001 йил, 5-6 сонлари). Тадбирлар 13 бўлимдан иборат:

1. Ташкилий-педагогик ва оммавий тарғибот ишлари.
2. Ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг янгиланган лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва тасдиққа киритиш.
3. Мактабгача таълим тизимини такомиллаштириш давлат талабларини жорий этиш ва таълим-тарбия самарадорлигини ошириш.
4. Бошланғич таълим тизмида таълим самарадорлигини ошириш.
5. Умумий ўрта таълим тизимини такомиллаштириш ва таълим самарадорлигини ошириш.

6. Фан, олий педагогик таълим, олий ўқув юртларидан кейинги таълим ҳамда кадрлар малакасини ошириш тизимини такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш.
7. Мактабдан ташқари таълим тизимини такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш.
8. Маънавият ва маърифат йўналишида таълим тарбия самарадорлигини ошириш.
9. Харбий ватанпарварлик ва жисмоний тарбия соҳасида.
10. Янги ахборот технологияларини таълим тизимига жорий этиш.
11. Таълим муассасалари ва ўқув юртларининг моддий техника негизини мустахкамлаш.
12. Таълим ва кадрлар соҳасида халқаро алоқалар.
13. Миллий дастур ижроси мониторингини амалга ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида Қонунлари. 1997 йил. 29 август.
2. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекитонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
3. М.Мирқосимов. «Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари». Т. «Ўқитувчи». 1995 йил.
4. «Таълим тараққиёти». Т. «Шарқ». 1998 йил 1-сон.
5. «Таълим тараққиёти». Т. «Шарқ». 2001 йил 5-6 сонлари.
6. «Ўқувчи маънавиятини шакллантириш». қўлланма. Т. «Шарқ». 2000 йил.

Тест саволлари.

1. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини руйёбга чиқариш босқичлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?
 1. 1996-1999 йиллар, 1999-2001 йиллар, 2001-2005 йиллар
 2. 1997-2001 йиллар, 2001-2003 йиллар, 2003-2005 йиллар
 3. 1996-2001 йиллар, 2001-2005 йиллар, 2005-ва кейинги йиллар.
 4. 1997-2001 йиллар, 2001-2005 йиллар, 2005 ва кейинги йиллар.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисмлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?
 1. Шахс, давлат ва жамият, фан, ишлаб чиқариш, узлуксиз таълим.
 2. Давлат ва жамият, шахс, ишлаб чиқариш, узлуксиз таълим, фан.
 3. Шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқариш.
 4. Фан, давлат ва жамият, ишлаб чиқариш, узлуксиз таълим, шахс.
3. «Таълим тўғрисида»ги қонун қачон қабул қилинган ва неча моддадан иборат?
 1. 1991 йил 31 август, 7 бўлим, 44 модда.
 2. 1997 йил 29 август, 5 бўлим, 34 модда.
 3. 1992 йил 2 июнь, 5 бўлим, 45 модда.
 4. 1993 йил 2 сентябрь, 7 бўлим, 44 модда.
4. «Таълим тўғрисида» ги қонуннинг 12 моддаси нимага бағишланган?
 1. Умум ўрта таълимга. 2. Таълим тизимини бошқариш.
 3. Педагогик ходимларнинг малакасини ошириш.
 4. Педагогик ходимларнинг мажбурияти.
5. Таълим тўғрисидаги қонуннинг 16-моддаси нима ҳақида?
 1. умумий ўрта таълим. 2. олий таълим.
 3. кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш.
 4. Мактабгача таълим
6. Умумий ўрта таълим неча босқичда амалга ошади?
 1. 2 босқичда. 2. 3 босқичда.
 3. 1 босқичда. 4. 5 босқичда
7. Ота-оналар ва қонуний вакилларнинг вазифалари "Таълим тўғрисида" ги қонуннинг қайси моддасида кўрсатилган?

1. 12 моддасида.
2. 20 моддасида.
3. 21 моддасида.
4. 30 моддасида.

Мавзу: *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси-нинг 1998 йил 13-майдаги Ўзбекистон Республикасида «Умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 203-сонли ва 1998 йил 16 августдаги «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида» ги 390-сонли қарорлари асосида вазифалар. (2 соатлик маъруза).*

Мақсад: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим соҳасига оид қабул қилган қарорлари ва қўйилган вазифалар ҳақида маълумот бериш.

РЕЖА:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13-майдаги «Умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 203-сонли қарори ва унинг таълимда ислохотларни амалга оширишдаги аҳамияти.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13-майдаги «Умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 203-сонли қарорида қўйилган вазифалар.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 16 августдаги «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида» ги 390-сонли қарори ва қўйилган вазифалар.
4. Умумий ўрта таълимни давлат таълим стандартининг мазмуни ва уни жорий этиш асослари.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13-майдаги «Умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 203-сонли қарори ва унинг таълимда ислохотларни амалга оширишдаги аҳамияти.

Мамлакатимиз келажаги учун Олий Мажлиснинг IX сессиясида қабул қилинган «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» жуда муҳим аҳамиятга эга, унда шундай дейилади:

«Республикада амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий мақсад ва ҳаракатга келтирувчи кучи бу инсон, унинг баркамол ривожланиши, фаровонлиги, шахс манфаатларини рўёбга чиқариш шароитлари ва таъсирчан механизмларини яратиш. Дастур кадрлар тайёрлаш миллий моделини рўёбга чиқаришни, ҳар томонлама камол топган жамиятда турмушга мослашган, таълим ва касб-хунар дастурларини онгли равишда танлаш ва кейинчалик пухта ўзлаштириш учун ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, психологик-педагогик ва бошқа шарт-шароитларни яратишни, жамият ва давлат оила олдида ўз масъулиятини ҳис этадиган фуқароларни тарбиялашни назарда тутати».

Миллий дастурнинг ушбу қоидаларини ҳаётга тадбиқ этиш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси бир қатор қарорларни қабул қилди.

Улардан энг асосийси, 1998 йил 13-майда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 203-сонли қароридир.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» га мувофиқ умумтаълим мактабларининг ўқитиш дастурларини ислох қилиш, тўққиз йиллик умумий ўрта таълимнинг сифат жиҳатидан янги тизимини яратиш, унинг ўрта махсус, касб-хунар таълими билан давомийлигини ва узвий боғлиқлигини таъминлаш мақсадида амалга оширилиши лозим бўлган вазифалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13-майдаги «Умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 203-сонли қарорида қўйилган вазифалар.

1. Умумий ўрта таълими мактаблари (1-9 синфлар) нинг таълим дастурлари:
 - ўқувчиларнинг мунтазам билим олишини, уларда билим олиш эҳтиёжини ривожлантиришни, асосий ўқув, илмий ва умуммаданий билимларни шакллантиришни;
 - ўқувчиларда меҳнат кўникмалари, мустақил ижодий фикрлаш, касб танлашга ва атроф оламга онгли муносабатни ҳосил қилишни;
 - миллий ва умумбашарий кадриятларни узвий бирлаштириш асосида юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни тарбиялашни, ўз Ватанига, ва халқига содиқ фуқарони шакллантиришни;
 - 1-9 синфлар ўқув дастурларининг академик лицейлар ва касб-хунар коллежларидаги ўқитиш дастурлари билан ўзаро узвий боғланишини таъминлаш лозим.

2. Ўзбекистон Республикасида «Умумий ўрта таълим тўғрисида» ги низом тасдиқлансин.

3. Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлиги:

- Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги билан биргаликда умумий ўрта таълим давлат таълим стандартини ишлаб чиқсин.

1998-1999 ўқув йилида уни синовдан ўтказишни таъминласин ва 1999 йил 1 июлга қадар тасдиқлаш учун Вазирлар Маҳкамасига киритсин, 1999-2002 ўқув йилидан бошлаб умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартини умумтаълим мактабида ўқитиш дастурлари билан биргаликда жорий этилишини таъминласин.

4. 1998 йил 1 сентябрга қадар умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартини ишлаб чиқиш билан бир пайтда унинг асосида умумтаълим мактаблари учун тажриба ўқув дастурлари ишлаб чиқилишини таъминласин. Бунда 10-11 синфлар ўқув дастурларининг тегишли равишда 5-9 синфлар ўқув дастурларига, шунингдек, академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари дастурларига ўтказилишини назарда тутсин.

1998-1999 ўқув йилида ўқув дастурлари умумтаълим мактабларида тажриба тариқасида синаб кўрилсин, 1998 йил 1 июлгача тажриба ўқув дастурларини синаб кўрин якунларини ҳисобга олган ҳолда умумлаштирсин ва Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритсин.

5. 1999 йил 1 августгача 1-9 синфлар учун мактаб дарсликларини тайёрлаш дастур-топшириқларини ишлаб чиқишни таъминласин.

6. Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлиги, Давлат Тест Маркази:

- 1998 йил 1 августга қадар таълим муассасаларини, умумий ўрта таълим раҳбар ходимларини ва педагог кадрларини даврий равишда аттестациядан ўтказиб туриш тартибини ишлаб чиқсинлар ва Вазирлар Маҳкамасига киритсинлар;

- 1998 йил 1 сентябрга қадар 5-9 синфлар ўқувчиларининг билимлари сифатини назорат қилишнинг рейтинг тизими тўғрисидаги Низомни ишлаб чиқсинлар ва тасдиқласинлар.

7. Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлиги:

1998 йил 1 сентябрга қадар Қорақолпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни Сақлаш вазирлиги билан биргаликда халқ таълими туман, шаҳар бўлимлари тузилмасида ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш ва психологик-педагогик ташхис марказларини ташкил этсин.

Марказлар штатдаги ходимларининг сони кўпи билан 4 нафардан иборат этиб белгилансин.

Қарорда ташхис маркази низомини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш ҳамда марказнинг асосий вазифалари белгилаб берилган.

Шунингдек ҳар йили 1 августга қадар мактаблар-нинг малакали педагог кадрлар, ўқув-услубий адабиётлар, дидактик материаллар, ўқитишнинг техник ва ахборот воситалари билан таъминлаш, таълим муассасаларининг моддий техника базасини тайёрлаш, ўқувчилар учун зарур санитария-маиший ва ижтимоий шароитлар яратилишини таъминлаш, ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курсларини мунтазам ишлашини таъминлаш, мактаб ўқувчиларини ҳар йили тиббий кўрикдан ўтказиб туриш каби вазифалар юклатилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998-йил 16-августдаги «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида» ги 390-сонли қарори ва қўйилган вазифалар.

«Таълим тўғрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» тўғрисида ги Ўзбекистон Республикаси Қонунлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 1998 йил 13 майдаги 203-сонли қарори бажарилишини таъминлаш, таълим мазмунига ислохотларнинг бош мақсадидан келиб чиққан ҳолда зарур тузатишлар киритиш, унинг сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 16 августда «Умумий ўрта таълимнинг ДТС ни тасдиқлаш тўғрисида» ги 390-сонли қарорини қабул қилди. Унда шундай дейилади:

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган ва 1998-1999 ўқув йилида таълим муассасаларида тажриба синовдан ўтган умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари иловага мувофиқ тасдиқлансин.

2. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги: 1998-1999 ўқув йилида таълим муассасаларида тажриба- синовдан ўтган умумий ўрта таълимнинг ўқув дастурлари ва режаларини белгиланган тажрибада тасдиқласин.

1999-2000 ўқув йилидан бошлаб умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини умумий ўрта таълим муассасаларида ўқув дастурлари билан биргаликда қуйидагича босқичма-босқич жорий этсин:

- 1999-2000 ўқув йили 5-6 синфлар
- 2000-2001 ўқув йили 7-синф
- 2001-2002 ўқув йили 8-синф
- 2002-2003 ўқув йили 9-синф

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларини нашр этсин ва 1999 йил 1 сентябргача таълим муассасаларига етказсин.

Янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларига асосан оригинал дарсликларни яратиб, белгиланган тартиб ва муддатларда нашриётга топширсин.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида 1999-2000 ўқув йилидан бошлаб, педагог кадрларни янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари билан фаолият кўрсатишлари таъминлансин.

3. Ўзбекистон Республикаси давлат матбуот қўмитаси, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари асосида яратилган оригинал дарсликларни буюртма ва эҳтиёж асосида ўз вақтида чоп этиш ҳамда жойларга етказишни таъминласинлар.

4. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Халқ таълими вазирлиги тақдим этган смета асосида давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларни нашр этиш учун сарфланадиган маблағларни белгиланган тартибда ажратсин.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда халқ таълими вазирлиги академик лицейлар, касб-хунар коллежлари ва олий ўқув юртлари учун таълим стандартлари ва ўқув дастурларини ишлаб чиқишда таълим турлари ва босқичлари ўртасидаги узвийликни, таълим мазмуни узлуксизлигини таъминласин.

6. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари Ҳ.С.Кароматов зиммасига юклансин.

Вазирлар Маҳкамасининг раиси Ислом Каримов.

Тошкент шаҳри. 16 август. 1999йил

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўқувчилар умумтаълим тайёргарликларига, савиясига қўйиладиган мажбурий минимал даражани белгилаб берди.

Давлат таълим стандарти таълим мазмуни, шакллари, воситалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг ўзаги ҳисобланган стандарт воситасида мамлакат ҳудудида фаолият кўрсатаётган турли муассасаларда (давлат ва нодавлат таълимнинг шарт амалга ош ирилади. Давлат таълим стандарти ўз моҳиятига кўра ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар, низомлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўзининг тузилиш ва мазмунига кўра давлат, ҳудуд ва мактаб манфаатлари ва воситалари мувозанатини акс эттиради, ҳамда энг асосийси ўқувчи шахси, унинг интилишлари, қобиляти ва қизиқишлари устиворлигидан келиб чиқади. Давлат таълим стандартини бажариш Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатаётган мулкчилик шакли ва идоравий бўйсунушидан қатъий назар, барча таълим муассасалари учун мажбурийдир.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» И.Каримовнинг 1997 йил 29 августда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида сўзлаган нутқи.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкама-сининг 1998 йил 13 майдаги ва 1999 йил 16 августдаги қарорлари.

3. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури. 1999 йил 4-маҳсус сон.

Тест саволлари:

1. Ўзбекистон Республикаси вазирлар маҳкамасининг "Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида" ги 203-сонли қарори қачон қабул қилинган?
 - 1.1998 йил 23 май.
 - 2.1998 йил 20 май.
 - 3.1998 йил 16 май.
 - 4.1998 йил 13 май.
 - 5.1998 йил 10 май.
2. Ўзбекистон Республикасида "Умумий ўрта таълим тўғрисида Низом қачон тасдиқланган?
 - 1.1998 йил 1 август.
 - 2.1998 йил 1 июль.
 - 3.1998 йил 1 сентябрь.
 - 4.1998 йил 13 май.
 - 5.1998 йил 10 июнь.
3. "Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида" ги Ўзбекистон Республикаси вазирлар маҳкамасининг 203-сонли қарори давлатнинг қайси Қонунини бажаришга қаратилган?
 - 1."Таълим тўғрисида" ги қонунни.
 - 2."Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" ни.
 - 3."Давлат таълим стандартлари" ни.
 - 4.1 ва 2 жавоблар тугри.
 - 5.2 ва 3 жавоблавр тугри.
4. Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти нималарни меъёрлайди?
 - 1.Таълим дастурларининг мажбурий минимал мазмунини.
 - 2.Ўқувчилар ўқув юкламасининг максимал ҳажмини.
 - 3.Битирувчиларнинг умумий таълим тайёргарлиги савиясига доир талабларни.
 - 4.1 ва 2 жавоблар тугри.
 - 5.3 ва 4 жавоблар тугри.
5. Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти нечта бўлимдан иборат?
 1. 2 та.
 2. 3 та.
 3. 4 та.
 4. 5 та.
 5. 6 та.
6. Умумий ўрта таълимнинг ДТС амалиётга қандай жорий этилади?
 - 1.1999-2000 ўқув йилидан амалиётга қисман жорий этилади.
 - 2.1999-2000 ўқув йилидан амалиётга тула жорий этилади.
 - 3.1999-2005 йилгача аста-секин жорий этилади.
 - 4.1999-2000 ўқув йилидан 2002-2003 ўқув йилигача босқичма-босқич жорий этилади.
 5. Хамма жавоблар тугри.

Мавзу: *Мактабни бошқаришнинг назарий-педагогик асослари.* (4 соатлик маъруза).

Мақсад: Тингловчиларга бошқариш, унинг турлари, вазифалари, тамойиллари, усуллари, мактабни бошқаришнинг педагогик асослари ҳақида билим бериш.

Режа:

1. Бошқариш ҳақида умумий тушунча.
2. Бошқариш турлари.
3. Бошқариш вазифалари.
4. Бошқариш тамойиллари.
5. Бошқариш усуллари.
6. Мактабни бошқаришнинг педагогик асослари.

Бошқариш деганда, одатда раҳбарлик лавозимига расман тайинланган шахсларнинг ишигина тушунилади. Бошқаришга шунингдек, мураббийлик иши ҳам тааллуқли ҳисобланади.

Бошқариш – бу мавжуд минимал имкониятлардан максимал натижаларга эришиш мақсадида алоҳида бир ҳодим, гуруҳга таъсир қилиш, улар билан ҳамкорлик қилиш жараёнидир. Таълимни бошқариш жараёни энг муҳим ва мураккаб меҳнат тури деб эътироф қилинган. Таълим ривожланиб борган сари, бошқарув нафақат ривожланади, балки мураккаблашиб ҳам боради.

Таълимни бошқариш масалалари бир томондан жамият ижтимоий- иқтисодий ривожининг объектив қонунларига бевосита боғлиқ бўлса, иккинчи томондан

ривожланаётган жамиятнинг ижтимоий эҳтиёжлари талабларига ҳам кўп жиҳатдан боғлиқдир. Жамият тараққиетида таълим ва кадрлар тайёрлаш ролини яхши тушунган Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов кадрлар тайёрлаш миллий дастурини қабул қилишнинг ташаббускори бўлди. Дастурда таълим тизимини бошқариш масалаларига ҳам катта эътибор берган. (4.6-банд). Жумладан дастурга мувофиқ:

- узлуксиз таълим тизими ва кадрлар тайёрлашнинг давлат ва нодавлат таълим муассасаларини таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва уларни изчил ривожлантириш давлат йўли билан бошқариб борилади.
- барча даражадаги таълимни бошқариш органларининг ваколат доиралари «Таълим тўғрисида» ги Қонунга мувофиқ белгиланади. (IV-бўлим, 25-28 моддалар).
- таълимнинг меъёрий-ҳуқуқий базаси ривожлантирилади.
- ўқув юртларининг молиявий-хўжалик фаолиятини юритиш ва таълим жараёнини ташкил этишда ҳуқуқлари кенгайди ва мустақиллиги таъминланади.
- таълим муассасалари аттестациядан ўтказилади ва аккредита-цияланади ҳамда унинг якунларига кўра таълим соҳасида фаолият кўрсатиш ҳуқуқи берилади.
- муассис ташкилотларнинг, маҳаллий ҳокимият органларининг, ишбилармон доираларнинг, жамоат ташкилотларининг, жамғармалар ва хомийларнинг вакиллари ўз ичига олувчи васийлик ва кузатув кенгашлари тузиш орқали таълим муассасаларининг самарали, жамоат бошқаруви тизими жорий этилади.

«Таълим тўғрисида» ги Қонуннинг 28-моддасида шундай дейилади: Таълим муассасасини унинг раҳбари бошқаради. Таълим муассасаларида қонун ҳужжатларига мувофиқ фаолият кўрсатадиган жамоат бошқаруви органлари ташкил этилиши мумкин. Маълумки, жамият асосий уч соҳани: иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва маънавий соҳаларни ўз ичига олади. Шунга кўра бошқаришнинг ҳам учта асосий тури мавжуддир.

1. Иқтисодий бошқарув.
2. Ижтимоий-сиёсий бошқарув.
3. Маънавий ривожланишни бошқаруви.

Хозирги вақтда республиканинг моддий-техника базасини мустахкамлаш ва ишлаб чиқариш муносабатларини шакллантириш иқтисодиётни бошқариш олдида қўйилган мақсаддир. Ижтимоий-сиёсий бошқариш кишиларнинг турли жамоалари ўртасидаги муносабатларни ҳам, ана шу жамоалар ичида кишилар ўртасидаги муносабатларни ҳам бошқаришдир. Жамият ва унинг ҳар бир аъзосининг маънавий ривожланишини бошқариш - бошқаришнинг яна бир асосий туридир. У умумий ўрта таълим мактаблари, мактабгача, мактабдан ташқари таълим муассасалари, халқ таълими, ўрта махсус, касб - ҳунар таълими, олий ўқув юртлари, малака ошириш институтлари, фан, адабиёт, санъат, маданият каби соҳаларни бошқаришни ўз ичига олади. Бошқарув вазифаларига: режалаштириш, ташкил қилиш, созлаш, мувофиқлаштириш, назорат ва ҳисоб-китоб қилиш киради. Барча ишлаб чиқариш ҳодимларини, жумладан, мактаб ходимларини бошқарув аппарати ва ўқув тарбия ҳамда мактабнинг бошқа ишлари жараёнида бевосита иштирок қилувчи ҳодимларга бўлиш мумкин. Мактабда бошқарув фаолияти билан шуғулланувчи кишилари (мактаб директори, директорнинг ўқув тарбия ва хўжалик ишлари бўйича ўринбосарлар, тарбиявий ишлар ташкилотчиси, методик бирлашма раҳбарлари, касаба уюшма ташкилоти раиси) бошқарув аппаратини ташкил қилади. Бошқарув аппаратининг бир қисmini кишиларни бошқарувчи шахслар ташкил этса, иккинчи қисmini ижрочилар ташкил қилади. Ижрочи ҳодимлар икки гуруҳга бўлинади: мутахассислар ва техник ходимларга.

Бошқариш тамойиллари (принциплари)

1. Демократик тамойил.
2. Бошқаришнинг илмийлик тамойили.
3. Бошқаришнинг жамоатчилик ва шахсан масъуллик тамойили.
4. Бошқаришда ижрони текшириш тамойили.
5. Бошқаришнинг режалилик тамойили.
6. Бошқаришнинг самарадорлик ва тежамкорлик тамойили.

Бошқариш усуллари.

1. Бошқаришнинг ташкилий – маъмурий усуллари.
2. Бошқаришнинг социал (ижтимоий) – психологик усуллари.
3. Бошқаришнинг ҳукукий усуллари.
4. Бошқаришнинг бевосита кўрсатма бериш усуллари.
5. Бошқаришда рағбатлантиришдан фойдаланиш усуллари.
6. Кадрларни маънавий жихатдан ривожлантириш усуллари.
7. Бошқаришда кузатиш усули.
8. Бошқаришда суҳбат усули.
9. Мактаб ҳужжатларини таҳлил қилиш усули.

Бошқариш актлари икки турга бўлинади:

- норматив актлар.
- шахсий актлар.

Мактаб ичидаги бошқарув тизими.

Мактаб ички бошқарув тизимида ҳам бошқарувчи ва бошқарилувчи тизимчалар мавжуд. Мактаб ички бошқарув тизимида директор бошлиқ унинг ўқув, тарбия ва ҳўжалик ишлари бўйича ўринбосарлари бошқарилувчи тизмчага киради. Лекин бу тизимча ўз фаолиятида мактабдаги ташкилотларга суянган ҳолда, улар билан яқиндан ҳамкорликда бошқарув ишларини амалга оширади. Бошқарилувчи тизимча эса ўз йўлида бир қанча бошқариш манбаларига бўлинади. Уларга қуйидаги манбалар киради:

1. Мактабнинг ўқув-моддий ва техникавий базасига тааллуқли ишлар.
2. Мактабни ўқитувчи ва тарбиячи ҳамда техник ходимлар билан таъмин этиш, уларни жой-жойига тўғри қўйиш ва улар билан ишлаш.
3. Мактаб жамоаси фаолиятида бошланғич, умумий ўрта таълимни амалга ошириш.
4. Мактабнинг ўқув тарбия ишлари.
5. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар.
6. Мактабнинг методик ишлари.
7. Синф раҳбарлари.
8. Мактаб ўқувчилари билан олиб бориладиган ишлар.
9. Мактаб кутубхонаси ишлари.
10. Ота-оналар қўмитаси ишлари.
11. Ўқувчиларга тиббий хизматни ташкил қилиш бўйича ишлар.
12. Мактабнинг молия-ҳўжалик ишлари.
13. Мактабнинг ҳамкорликдаги ишлари:
 - ота-оналар ва жамоатчилик билан.
 - оталиқ ва база корхоналари билан
 - тиббиёт ва савдо ташкилотлари билан.
 - китоб савдоси ташкилотлари билан
 - ўқув юртлари билан.
 - мактабдан ташқари болалар муассасалари билан.
 - қурилиш-таъмирлаш ташкилотлари билан ва хоказолар.
14. Мактаб ҳужжатларини юритиш ишлари.
15. Педагогик ходимлар малакасини ошириш ишлари.
16. Мактабнинг педагогик ташвиқот ишлари ва шу кабилар.

Фойдаланилган адабиётлар.

7. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида Қонунлари. 1997 йил. 29 август.
8. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекитонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
9. М.Мирқосимов. «Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари». Т. «Ўқитувчи». 1995 йил.
10. «Таълим тараққиёти». Т. «Шарқ». 1998 йил 1-сон.
11. «Таълим тараққиёти». Т. «Шарқ». 2001 йил 5-6 сонлари.

12. «Ўқувчи маънавиятини шакллантириш». қўлланма. Т. «Шарқ». 2000 йил.

Тест саволлари.

1. Таълим тизимини бошқариш масалалари давлатнинг қайси хужжатларида таъкидланган?
 - a) Ўзбекистон Республикаси Конституциясида.
 - b) «Таълим тўғрисида» ги Қонунда
 - c) Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида.
 - d) b ва c жавоблар тўғри.
2. Бошқариш турлари қайси жавобда берилган?
 - a) Иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий.
 - b) Социал-психологик.
 - c) Ташкилий-маъмурий
 - d) Хужжатларни таҳлил қилиш.
3. Бошқарув вазифаларига нималар киради?
 - a) Режалаштириш, ташкил қилиш, созлаш.
 - b) Ишлаб чиқариш, реализация қилиш.
 - c) Мувофиқлаштириш, назорат, ҳисоб-китоб қилиш.
 - d) a ва c жавоблар тўғри.
4. Бошқариш тамойилларини аниқланг.
 - a) Рағбатлантириш, кузатиш.
 - b) Кўрсатма бериш, суҳбат.
 - c) Ижрони текшириш, режалилик.
 - d) Ривожлантириш, таҳлил қилиш.

1-d, 2-a, 3-d, 4-c

Мавзу: Ўзбекистонда таълимни бошқаришнинг мақсади, вазифалари ва бошқариш фаолиятини ташкил этиш. (2 соатлик маъруза).

Мақсад: Тингловчиларга Ўзбекистонда таълимни бошқаришнинг ҳозирги аҳволи, тарихи, анъаналари, бошқариш моделлари ва тамойиллари, Ўзбекистонда таълимни бошқариш муаммолари ва уни ҳал қилиш йўллари ҳақида билим бериш.

Режа:

1. Ўзбекистонда таълимни бошқаришнинг ҳозирги аҳволи.
2. Ўзбекистонда таълимни бошқариш тарихи ва анъаналари.
3. Таълимни бошқаришнинг моделлари ва тамойиллари.
4. Ўзбекистонда таълимни бошқариш муаммолари ва кадрлар тайёрлаш миллий дастури талабларига мувофиқ уларни ҳал қилиш йўллари.

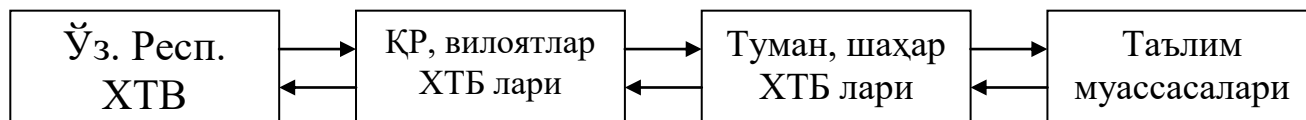
Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг таълимни ижтимоий иқтисодий тараққиётининг устивор соҳаси деб эълон қилиши, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларини демократлашуви, инсонпарварлашуви, КТМД нинг қабул қилиниши таълим тизимини ривожланишига ва таълим муассасаларининг янги турлари пайдо бўлишига асос бўлди.

Ижтимоий воқелик таълимни бошқариш муаммоларини кўриб чиқиш ва ҳал қилишни мустақил йўналиш сифатида ажратиб олиш, ўқув-тарбия жараёнини бошқаришнинг асосланган услуб ва воситаларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш заруратини белгилаб берди. Бошқарув жараёни барчага таниш ва маълум, ҳаётимиз давомида ҳар биримиз бу жараёнда у ёки бу даражада кўп марталаб иштирок этамиз.

Кейинги пайтларда корхона, фирма, муассаса, бошқарувчи-ларини «менежер» сўзи билан, улар фаолиятини эса менежмент (французча «management» - хўжалик фаолияти билан шуғулланиш) сўзи билан атамоқдалар. Менежер ривожланган мамлакатларда нуфузли касблардан бири ҳисобланади. Бу сўз бизда ҳозирча кенг қўлланилмаётганлигини инобатга олиб, биз бошқариш ҳақида сўз юритамиз. Бошқариш деганда, одатда, раҳбарлик лавозимига расман тайинланган шахсларнинг ишигина тушунилади.

Бошқариш – бу мавжуд минимал имкониятлардан максимал натижаларга эришиш мақсадида алоҳида бир ҳодим, гуруҳга таъсир қилиш, улар билан ҳамкорлик қилиш жараёнидир.

Бошқаришнинг самарали бўлишининг шартларидан бири кичик тизим ва унинг бўғинлари ўртасида бевосита ва қайта алоқанинг ўрнатилганлигидир. Масалан, халқ таълими вазирлигига нисбатан қўлланилганда қуйидагича ифодаланади.

Ўзбекистонда таълимни бошқариш тарихи ва анъаналари.

Маълумки, Ўзбекистон қадимий тарихга эга. Аждодларимиз бизга фан, адабиёт, санъат асарларини мерос қолдирганлар. Буюк ёдгорликлар - мақбаралар, расадхоналар, миноралар, ва бошқа ёдгорликлар асрлар оша яшамоқда.

Машхур аждодларимиз бизга бошқаришга оид кўп ёзма ёдгорликлар қолдиришган. Амир Темур ўғитларида, Абу Наср Фаробий, Ал Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Аҳмад Фарғоний ва бошқа кўплаб аждодларимизнинг юз йиллар аввал ёзилган асарларида ҳозирги бошқарувчилар учун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган фикрлар битилган. Ҳукумдор қандай ҳаракат қилиши, қўл остидагиларга қандай талаблар қўйиши, айниқса ёш авлод тарбиясида нималарга эътибор берилиши ҳақида тавсиялар берилган.

Шўролар даврида таълимни бошқариш марказлаштирилган тизим шаклида олиб борилди. Давлат мустақилликка эришгандан сўнг таълим тизимини бошқаришни демократлаштириш, бошқаришнинг янги концепциясини яратиш зарурати туғилди. Бу ўз навбатида халқ таълими бошқарув органларининг барча бўғинларида мустақиллик ва ташаббусга кенг йўл очиб беради. (“Таълим тараққиёти” 2000 йил, 3-сон, 12-17 бетлар.)

Шу муносабат билан рационал бошқарув вазифалари ва ваколатларини юқоридан қуйига берилишини таъминлаш, марказлашган бошқаришни эса ягона давлат таълим сиёсатини таъминловчи энг муҳим йўналишларда таъминлаш зарур. Бошқаривожланган мамлакатлар тажрибасидан сабоқ олишимиз керак. Францияда марказлаштирилган тизим қўлланади.

АҚШ, Англия, Германияда марказлаштирилмаган тизим анъаналари шаклланди. Ўзбекистонда давлатнинг таълим соҳасидаги сиёсати КТМД да баён қилинган ўз моделига асосланган.

Бу модел:

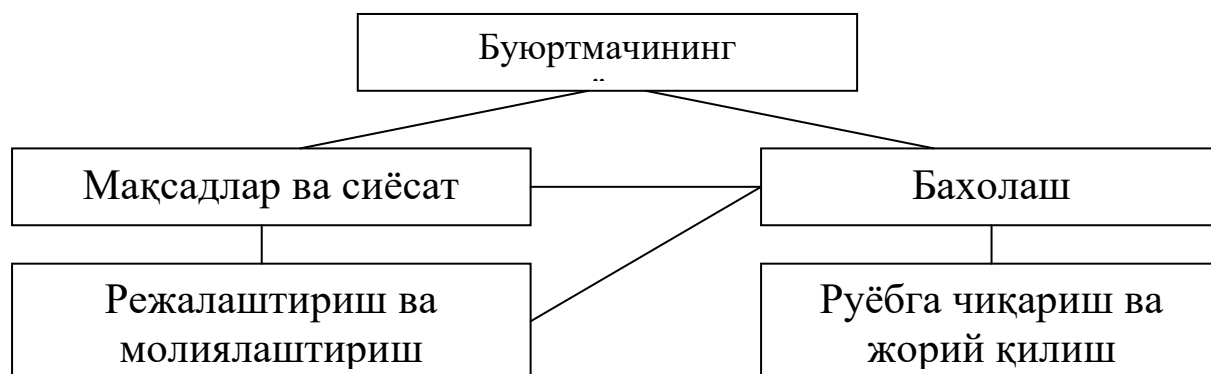
- таълим устуворлигини таъминлаш;
- бозор иқтисоди шароитларида ишлаш учун юқори малакали кадрларни тайёрлаш;
- турли кўринишдаги ва мулк шаклидаги таълим муассасаларини уларни ДТС талабларига мувофиқ бўлиши таъминланган ҳолда қўллаб - қувватлаш;
- ўқувчи ва ўқитувчиларни ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш,
- таълим муассасаларининг моддий-техника ва ўқув-услубий базаларини мустаҳкамлашни такомиллаштиришга қаратилган.

Қайд этиб ўтилган анъаналарни эътиборга олган ҳолда таълимни бошқариш тизими ҳам демократлаштириш, инсонпарварлаштириш ва марказлашувдан чиқариш **тамоийиллари** асосида ислоҳ қилинмоқда. Жумладан, таълим муассасаларини молиявий-хўжалик фаолиятини амалга оширишда ва ўқитиш жараёнини ташкил қилишда уларнинг ҳуқуқ ва мустақиллигини кенгайтиришни таъминлаш, васийлар кенгаши ва назорат кенгашлари тузиш орқали таълим муассасаларида жамоат бошқарувининг самарали тизимини жорий этиш белгиланмоқда.

Ўзбекистонда таълимни бошқаришга комплекс ёндашув жараёнидан фойдаланамиз. (бу биз танлаган йўл). Бу модел буюртмачи эҳтиёжларини батафсил таҳлил қилишдан бошланувчи бошқариш жараёнидир.

Ўқитувчилар ва мактаб директорлари учун мижоз, уларга ишониб топширилган ўқувчилардир. Мактабни бошқаришда бошқа манфаатдор шахслар, масалан, ота-оналар, маҳалла ёки туман ҳокимликлари ҳам мавжуд, албатта. Туман учун мактаб директорлари, шунингдек, солик тўловчилар мижоз ҳисобланади. Буюртмачи талабларини юқори ўринга қўйиб, биз режалаштиришни амалга оширишда уларга қўмаклашамиз.

Оқилона менежмент туркуми.

Ўзбекистон таълим тизимида бошқаришнинг қандай усули кўп қўлланилади?

Ўзбекистонда «Х» назарияси «бошлиқдан бўйсунувчи ходимга» шакли кенг тарқалган. Ҳозирги пайтда таълим тизимини бошқарувчилари олдида «У» назарияси асосларини жорий қилиш вазифаси турибди.

Бошқарув ходимларини 4 турга бўлиш мумкин:

«Х» назариясига дахлдор турлар:

- бошлиқ (раҳбар) қўл остидаги ҳодимларга буйруқ беради.
- насихатгўй, асос – далиллар келтириб, қўл остидаги ҳодимларни маълум тарзда иш тутишга ишонтиради.

«У» назариясига дахлдор турлар:

- маслахатлашувчи – фаолият режасини ишлаб чиқиш учун қўл остидаги ҳодимларнинг фикр-мулоҳазаларини эшитади.
- ваколатларнинг бир қисmini ҳодимларига берувчи фаолият режаси тузишни ва сиёсатни ишлаб чиқишни ўз қўли остидаги ҳодимларга ишонади.

Бошқарув ҳодимларининг бу турлари раҳбарликнинг вазиятга қараб раҳбарлик қилиш машхур назарияси асосида ишлаб чиқилган. Бу назария турли ҳолатларда раҳбарликнинг турли усулларида фойдаланиш зарурлигини таъкидлайди. Масалан: турли вазиятларда қандай усулдан фойдаланиш бўйича мисоллар келтирилади. «Таълим тараққиёти» 2000 йил, 3-сон, 28,34-бетлар).

Ўзбекистонда таълимни бошқариш муаммолари.

КТМД ўз мазмунига кўра:

- тармоқ ёки муассаса тараққиётининг илк ҳолатини.
- кутилаётган бўлажак аҳволи қиёфасини.
- Ҳозирги замондан келажакка ўтиш бўйича ҳатти-ҳаракатлар тизими ва тартибини аниқловчи фаолиятнинг меъёрий моделидир.

Муаммолар:

- 1) Режалаштиришни «кўр-кўрона» амалга ошириш.
- 2) Ахборот оқимлари ва коммуникациялар муаммоси.
- 3) Мотивация ва назорат қилиш муаммолари.
- 4) Вақтдан унумли фойдаланиш муаммоси.
- 5) Таълимни стандартлаштириш – самарали бошқарув омили ва воситаси.
- 6) Касбий тайёргарлик муаммоси.

Юқоридаги муаммоларни ҳал қилиш йўллари ҳақида «Таълим тараққиёти» нинг 2000 йил, 3-сониди, 34-93 бетларда баён қилинган.

Фойдаланилган адабиётлар.

13. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида Қонунлари. 1997 йил. 29 август.
14. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекистонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
15. М.Мирқосимов. «Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари». Т. «Ўқитувчи». 1995 йил.
16. «Таълим тараққиёти». Т. «Шарқ». 1998 йил 1-сон.
17. «Таълим тараққиёти». Т. «Шарқ». 2001 йил 5-6 сонлари.
18. «Ўқувчи маънавиятини шакллантириш». қўлланма. Т. «Шарқ». 2000 йил.

Тест саволлари.

1. Таълим тизимини бошқариш «Таълим тўғрисида» ги Қонуннинг қайси бўлими ва моддаларида кўрсатилган?
 - а) II-бўлим 16-19 моддаларида
 - б) III-бўлим 20-24 моддаларида
 - с) IV-бўлим 25-29 моддаларида
 - д) V-бўлим 30-34 моддаларида
2. Таълим тизимининг бошқариш масалалари КТМД нинг қайси бандида кўрсатилган?
 - а) 2.1-2.2 бандларида.
 - б) 2.1-3.5 бандларида.
 - с) 3.1-3.5 бандларида.
 - д) 4.1-4.15 бандларида.
3. Менежмент сўзи қайси тилдан олинган ва қандай маънони англатади?
 - а) Лотинча – раҳбарлик қилиш.
 - б) Французча – хўжалик фаолияти билан шуғулланиш.

- c) Инглизча – таълимни бошқариш.
 - d) Немисча – иш юритувчи.
4. Ўзбекистонда таълимни бошқаришнинг қандай тизимига ўтиш режалаштирилган?
- a) Марказлашган бошқарув тизими.
 - b) Марказлаштирилган бошқарув тизими.
 - c) Мустақил бошқарув тизими.
 - d) Барча жавоблар тўғри.

1-с, 2-d, 3-b, 4-b.

Мавзу: *Мактаб ички бошқарув тизимида раҳбарлик услуги, маданияти ва раҳбарнинг фазилати ҳамда муомала одоби.* (2 соатлик маъруза).

Мақсад: Мактаб раҳбарларининг мактаб ички бошқарув тизимида раҳбарлик услуги, бошқариш маданияти, раҳбарнинг фазилати ҳамда ўқувчилар билан муомала одоби ҳақида билим бериш.

Режа:

1. Мактаб ички бошқарув тизимида раҳбарлик услуги.
2. Бошқариш маданияти ва мезонлари.
3. Мактаб раҳбарининг фазилати ва хусусиятлари.
4. Мактаб раҳбарининг ўқитувчилар билан муомала одоби.

Мактабни бошқариш ижодий жараён бўлиб, у мактаб раҳбарларининг ҳилмаҳил иш усулларида намоён бўлади. Мутлақо икки киши бир ҳил бўлмаганидек, раҳбарликда ҳам мутлақо бир ҳил услуб йўқ. Раҳбарлик услуги раҳбарларнинг ўз қўл остидагилар билан бевосита алоқасида, уларнинг ўзаро муносабатларида таркиб топади. Услуб жамоадаги ижтимоий муносабатларнинг бутун йиғиндиси билан шаклланади, бироқ услуб асосан раҳбарга боғлиқ. Худди шу раҳбар мактабнинг таълим тарбиявий ва ҳўжалик ишларини бир-бирига чамбар-час боғлиқлигини амалга оширади.

Хар-бир раҳбар – тарбиячидир. Раҳбар қўл остидаги шахсга шу қадар педагогик маданиятлилиқ билан таъсир кўрсатиш керакки, бу таъсир натижасида мазкур мактаб педагоглар жамоасининг хар бир аъзосида онглилик шакллансин.

Мактаб директорининг жамоага таяниб раҳбарлик қилиш санъати, қўл остидагиларнинг фикрларини англаб олиш ва тезда тўғри ҳулосалар чиқариш қобилияти бошқарув ишининг тўғри ташкил этишда муҳим аҳамият касб этади.

Мактаб жамоасида яхши ижтимоий-психологик муҳит ва вазиятнинг бўлиши кўп жихатдан раҳбар билан ўқитувчилар ва тарбиячилар ўртасидаги муносабатларга ҳам боғлиқдир.

Мустаҳкам интизом бўлган тақдирдагина нормал педагогик иш вазиятини ва жамоада тўғри ўзаро муносабатларни вужудга келтириш мумкин. Мустаҳкам педагогик интизомга эга мактаб раҳбарининг талабчанлиги, танқид ва ўз-ўзини танқид ошкораларини ривожлантириш йўли билан эришилади.

Мактаб раҳбари ўқитувчи ёки тарбиячининг таълим тарбия соҳасидаги хар бир ютуғини, у кўрсатган ёки кўрсатаётган ташаббусини дарҳол қайд қилиши катта аҳамиятга эгадир. Бунинг хеч қачон эсдан чиқармаслиги лозим. Чунки ўқитувчи ҳодимларнинг меҳнатига тўғри баҳо бериш ва уларни рағбатлантириб бориш мактабнинг ўқув тарбия ишларини янада такомиллаштиришнинг муҳим шартларидан биридир.

Бошқариш маданиятининг элементлари тегишли мезонлар билан белгиланадиган ахлоқ қоидалари (ҳуқуқ ва этика) ни ўз ичига олади. Ҳуқуқ мезонлари халқ таълими қонунларида давлат ҳуқуқ-меъёрий актларида, ҳамда ўрта умумий таълим Низомида акс эттирилган.

Мактаб ишини бошқаришда этика (ахлоқ тўғрисидаги фан) мезонларига тўлиқ риоя қилиш катта аҳамият касб этади.

Бошқарув маданияти илмий асосда ишланган аниқ мақсадни кўзда тутган режа асосида бошқарув ишини ташкил қилишда намоён бўлади, бунда;

- сўз бирлиги билан иш бирлигини таъминлаш.
- мактаб жамоасининг, ўқувчилар ва ота-оналарнинг эҳтиёж ва талабларига диққат эътибор ҳамда мафаатдорлик билан муносабатда бўлиши;
- уларнинг бирортасини иззат-нафсониятига тегмаслик;
- кўзбўямачилиқ билан шуғулланмаслик;
- ишга нисбатан юқори даражадаги интизом жорий этиш;
- бошқариш жараёнида юқори даражадаги педагогик маданиятни сақлаш;
- раҳбарнинг шахсан ва қўл остидагиларга раҳбарлик қилиши;

- ўзининг шахсий манфаатини давлат ва умумжамоа манфаатидан устун қўймаслиги ва шу кабилардан иборатдир.

Мактаб раҳбарининг муҳим фазилатларидан бири унинг яхши ўқитувчи ва методист бўлишидир.

Хозирги раҳбар дадил, ташаббускор, билимдон, юксак маданиятли, халол ва ваъдасига вафодор бўлиши керак. Шу билан бирга:

1. Хозирги кундаги мактаб раҳбарлари юксак ишонч ва кенг сиёсий билим эгаси.
2. Педагоглар жамоасига раҳбарлик қила оладиган, унинг ишини ташкил эта биладиган, кишилар меҳнатини тўғри ва одил баҳолай оладиган ва талабчан.
3. Сезгир кишиларга эътибор билан яхши муомала ва муносабатда бўладиган.
4. Мактаб жамоаси, ота-оналар ва жамоатчилк ўртасида катта обрўга эга.
5. Дунёқараши кенг, ўзининг малакасини мунтазам ошириб борадиган.
6. Ўз фанини яхши биладиганва аъло даражада дарс бериш жихатидан ўқитувчиларга намуна.
7. Изланувчан, омилкор, янгиликка интилувчи, илғор ўқитувчиларнинг иш тажрибаларини ўрганувчи, умумлаштирувчи ва оммалаштирувчи.
8. Мактабнинг ҳамма соҳасидаги ишларни ўрганувчи, таҳлили қила олувчи, ишни яхшилашга қаратилган аниқ тадбирлар белгиловчи,
9. Ишга виждонан муносабатда бўлиши, ўз ишларини сидқи дилдан бажаришва ўз меҳнатини тўғри ташкил қила билиш.
10. Хўжалик масалаларини тўғри ҳал қила оладиган, тежамкорлик санъатига эга бўлиш.
11. Мактаб ишини бошқариш принциплари асосидаташкил қилиш.
12. Ўқув режадаги барча фанларни дастур доирасида билиш ва раҳбар бўлиш учун етарли педагогик иш тажрибасига ва маъмурий қобилиятга эга бўлмоғи керак.

Мактабнинг ички бошқарув тизимида раҳбарнинг обрў эътибори ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлган омилдир.

Мактаб жамоасидаги соф «психологик иқлим» педагогик меҳнатнинг унумдорлигига таъсир кўрсатувчи омиллардан биридир.

Ҳар бир раҳбар мактаб жамоасидаги «психологик иқлим»ни ҳар доим бир маромда ушлаб туришга алоҳида эътибор бериши керак.

Мактаб раҳбарининг ўқитувчилар билан муомала одоби

Мактабда таълим-тарбия ишларининг самарадорлиги кўп жиҳатдан мактаб раҳбарларининг ўқитувчи ва ўқувчилар билан муомала одобига, раҳбарлик қилиш услубига боғлиқ.

Педагогик жараёни бошқариш энг мураккаб муаммолардан бири ҳисобланади. У энг аввало педагоглар жамоаси учун раҳбар кадрларни тўғри танлаш ва жой-жойига қўйишга боғлиқ.

Мактаб раҳбари педагоглар жамоаси билан муомаласида педагогик одобнинг қуйидаги талабларига амал қилиши лозим:

- муаллимга бўлган талабчанликни унга бўлган ҳурмат билан бирга олиб бориш.
- ўқитувчига ёрдам бериш, лекин унинг учун ишни бажариб қўймаслик.
- жамоадаги ҳамма муаллимларнинг фаолиятига диққат эътибор билан қараш, айирмачилик қилмаслик.
- ўқитувчининг меҳнатини қадрлаш ва одилон баҳолаш.
- ўз билимларини ошириш ва ўз-ўзини тарбиялашда ўқитувчига кўмаклашиш.
- ишдаги ютуқларни маъқуллаш, яхши тажрибаларни оммалаштириб бориш.
- муаллимнинг обрўсини сақлаш ва мустаҳкамлаш.
- ўқитувчига нисбатан мурувватли, ҳимматли бўлиш.
- муаллим билан муомалада насихатгўйликка берилмаслик.
- педагогнинг иш усулини ўрганиш, яхши ишларни рағбатлантириш.
- муаллимнинг айрим ҳатоларини бўртириб бетига солавермаслик.
- киши дарҳол тузата олмайдиган камчилигини айтавериш, унинг дилига озор бермаслик.

- ўқитувчининг ўзи яхши биладиган масалаларда унга насихатгўйлик қилмаслик.
- Муаллим билан суҳбатлашганда унинг руҳини кўтара билиш.

Мактаб раҳбари ўқитувчига нисбатан эътиборсизлик, ишончсизлик, бепарволик, назоратсизликка йўл қўйса, у ишни бўшаштириб юборади.

Мактаб директорининг расмийчилик, кўрқитиш, жазолашга асосланган иш услуби зиён келтиради, ўзаро муомала одобини бузади.

Аҳил, ҳамжиҳат, ҳушмуомала педагоглар жамоасида энг мураккаб педагогик масалалар ҳам осойишталик билан ҳал этилади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида Қонунлари. 1997 йил. 29 август.
2. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекитонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
3. М.Мирқосимов. «Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари». Т. «Ўқитувчи». 1995 йил.
4. М. Очилов. «Мактаб раҳбарининг ўқитувчилар билан муомала одоби». «Таълим тараққиёти». 1999 йил. 1-сон.

Тест саволлари.

1. Раҳбарлик услуби деганда нимани тушунасиш?
 - a) Педагогик маданиятчилик.
 - b) Этика мезонларига амал қилиш.
 - c) Кенг сиёсий билим эгаси бўлиш.
 - d) Юқоридагиларни ҳаммаси.
2. Бошқариш маданиятининг элементлари қандай мезонлар билан белгиланади?
 - a) Мактаб низоми.
 - b) Ҳуқуқ ва этика.
 - c) Буйруқлар.
 - d) Қарорлар.
3. Мактаб раҳбарининг муҳим фазилатларидан бири?
 - a) Ҳушмуомалалик.
 - b) Талабчанлик.
 - c) Яхши ўқитувчи ва методист бўлиш.
 - d) Яхши раҳбар бўлиш.
4. Мактаб раҳбарининг педагогик одоби қачон намоён бўлади?
 - a) Мактабни ички бошқарув тизимида.
 - b) Хужалик ишларини олиб боришда.
 - c) Малакасини мунтазам ошириб боришда.
 - d) Педагогик жамоа билан муомаласида.

Жавоблар: 1-а, 2-б, 3-с, 4-д.

Мавзу: Мактаб ишини илмий асосда режалаштириш – тўғри бошқаришнинг негзи (2 соатлик маъруза).

Мақсад: Курс тингловчиларига мактаб ишини режалаштиришнинг аҳамияти, мактаб иш режасининг турлари ва унинг ақидалари ҳақида билим бериш.

Режа:

1. Мактаб ишини илмий асосда режалаштиришнинг аҳамияти.
2. Мактаб ишини режалаштириш тамойиллари.
3. Мактаб иш режасини турлари.
4. Мактабнинг бир ўқув йилига мўлжалланган иш режасининг тузилиши.

Мактабдаги таълим тарбия ишларини ягона режа асосида олиб бориш бошқариш самарали услубнинг ажралмас қисмидир.

Буюк ўзбек мутафаккири Абдулла Авлониёв режалаштириш масаласига тўхталиб, «Хўжалик маорифи ишининг алифбоси режалаштиришдан бошланади. Режа – маёқдир, ўлчовдир ва йўл кўрсатувчидир» деган эди.

Режа билан ишлаш олдиндан кўра билиш билан чамбар-час боғлиқдир. Тўғри раҳбарлик қилиш учун олдиндан кўра билиш, рўй бериши мумкин бўлган ўзгариш ва қийинчиликларни олдиндан пайқай билиш ва назарга олиш зарур. Бизнингча мактабда тузилган иш режаси мазкур мактаб педагоглар жамоаси ҳар бир аъзосининг фаолиятини тартибга солувчи қонун, кўрсаткичлар тизимида ифодаланган давлат топшириғидир.

Тўғри тузилган иш режаси ҳатога йўл қўйишдан асраш билан бирга, илгари йўл қўйилган ҳато ва камчиликларни тугатишни ҳам таъминлайди. Тўғри тузилган режа раҳбарлар учунгина эмас, айтиш мумкин мактаб муаллимлар жамоасининг ҳар бир аъзоси учун ҳам йўл кўрсатувчидир. Шунинг учун ҳам мактаб ишини режалаштириш мактаб ички бошқарув тизимида муҳим ўринни эгаллайди.

Мактаб раҳбарлари мактаб ишини илмий асосда режалаштирганларида қуйидаги тамойилларга амал қилишлари мақсадга мувофиқ бўлади.

1. Мактаб ишини режалаштиришнинг илмийлик тамойили.
2. Режалаштиришнинг демократик тамойили.
3. Режалаштиришнинг инсонпарварлик тамойили.
4. Режалаштиришнинг педагогик изчиллик ва системалилик тамойили.
5. Режалаштиришнинг мактаб истиқболини ҳисобга олиш тамойили
6. Режалаштиришда педагогик ходимларнинг илмий, методик, дидактик, умумий педагогик ва психологик савияларини ошириш тамойили:

Умумий таълим мактаблари учун мактабшуносликда шартли равишда қабул қилинган иш режалари мавжуд. Улар қуйидаги режалардир:

- Мактабнинг маълум даврга мўлжаллаб (бир, икки, беш йиллик учун) тузиладиган иш режаси. Буни мактабнинг истиқбол режаси ҳам дейилади.

Бу иш режаси умуммактаб халқ хўжалик режа-кўрсаткичлари асосида тузилади. Бунда мактабнинг маълум даврга ривож (ўқув, моддий ва техника базаси, мактаб қурилиши, синфлар сони, ўқувчилар ва ўқитувчилар сони, мактабни битирувчилар сони, ўқув хоналари сони кабилар) турли рақамлар асосида кўрсатилади.

- Мактабнинг бир ўқув йилига мўлжалланган иш режаси мактаб иш режаси турлари асосида тузилади. (Мазкур иш режа ҳақида кейинроқ тўхталамиз).
- Мактабнинг жорий иш режаси. Мазкур режа мактабнинг бир ўқув йилига мўлжаллаб тузиладиган иш режаси асосида ишланади.

Бу режа туркумига:

- мактаб директори ва унинг ўринбосарларининг бир ўқув йилига мўлжаллаб тузиладиган иш режалари:
- мактабда фанлар бўйича ташкил этилган методик бирлашма-ларнинг иш режалари:
- синф раҳбарининг иш режалари:

- фан тўғараклари ва куни узайтирилган гуруҳ раҳбарларининг иш режалари:
- мактаб кутубхонасининг иш режаси:
- мактаб устахонасининг иш режаси:
- мактаб ота-оналар кўмитасининг иш режаси:
- мактаб врач ва ҳамширасининг иш режаси:
- ҳар бир бошланғич ва фан ўқитувчисининг календарь ва кундалик дарсни ўтказиш режаси каби режалар киради.

Мактаб режасини амалга оширишда қуйидагилар муҳим педагогик аҳамият касб этади:

- а) Маорифнинг юқори ташкилотлари, халқ таълими бўлимлари ва мактабга яқин бўлган турли муассасалар билан мустаҳкам алоқа ўрнатганлиги.
- б) Бошқариш ва раҳбарлик ишига билимдон, ўта ҳалол, ишбилармон ва яхши маъмурий қобилиятга эга бўлган педагог ходимлар жалб этилганлиги.
- с) Ходимлар ўртасида иш тақсимотининг тўғри ташкил этилганлиги.
- д) Раҳбар ходимлардан тортиб энг қуйи ижрочиға умумий режадан келиб чиқадиган шахсий (жорий) иш режасини тузиб, шу асосда иш юритиши.
- е) Раҳбарнинг мактаб иш режаларининг бажарилиши юзасидан самарали ҳамда узлуксиз назоратни ўрнатганлиги.

Одатда мактаб бир ўқув йилига мўлжалланган ишини режалаштираётганда унинг тузилишини икки қисмдан иборат деб тузиш тавсия этилади: 1-қисм – аналитик бўлиб, унда мактаб ишининг ўтган ўқув йилидаги вазифалари ўз аксини топади: 2-қисм эса амалий хусусият касб этиб, унда бу вазифаларни бажариш тадбирлари режалаштирилади. Қуйида мактабнинг бир ўқув йили учун иш режасининг намунасини келтирамиз.

1. Мактаб ишини якуни ва уни янги ўқув йилидаги вазифалари: 1) Микрорайоннинг ўзига ҳос хусусиятлари ва мактаб иш хусусиятлари. Бу ерда микро район унинг, аҳолси, мавжуд маданият муассасалари, мактаб ишини қийинлаштирувчи ноқулай шароитлар ҳақида қисқача таъриф беради.

2. Ўқув йили якунлари ҳақида қисқача таҳлил. Бу бўлимда режанинг барча бўлимлари доирасидаги иш якунлари берилади ҳамда таҳлил қилинади. Бундан ўтган ўқув йили режаси қандай бажарилгани вазифалар қанчалик амалга оширилгани, қандай бажарилгани, жамоа, педагоглар, синфлар ва бошқаларнинг рақам кўрсаткичлари келтирилади, ўқувчиларнинг билим ва тарбияланганлик даражаси баҳоланади, мактаб жамоаси иш усуллари таҳлили қилинади. Камчиликлар кўрсатилади.

3. Янги ўқув йили вазифалари ҳукуматимизнинг мактаб ислоҳоти қарорларидан келиб чиқади. Бу ўринда ҳукуматимизнинг таълим-тарбия соҳасида мактаб олдига қўйилган вазиялардан келиб чиққан ҳолда, мактабнинг асосий вазифалари шакллантириб борилади.

Аниқланган вазифалар орасида аниқ тадбирларни белгилаш режанинг иккинчи қисми бўлиб ҳисобланади. Унинг мундарижаси (намунавий тузилиши) қуйидагича бўлиши мумкин.

1. Ташкилий – педагогик ишлар.
2. Мактабнинг ўқув-моддий ва техникавий базасини мустаҳкамлаш.
3. Мактаб фаолиятида таянч ва умумий ўрта таълимни амалга ошириш.
4. Мактабни педагогик ходимлар билан таъминлаш ва улар билан ишлаш.
5. Мактабнинг ўқув тарбия ишларини йўлга қўйиш.
6. Мактабнинг синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларини ташкил этиш.
7. Ота-оналар ва жамоатчилик билан ҳамкорликда олиб бориладиган ишлар.
8. Мактабнинг оталиқ, соғлиқни сақлаш ва савдо ташкилотлари билан ҳамкорликда олиб бориладиган ишлар.
9. Мактаб кенгаши ва мактаб директори олиб борадиган ишлар.
10. Мактаб ички назорати ва уни амалга ошириш.
11. Мактабнинг молия-хўжалик ишлари.

12. Мактабнинг методик ишлари.

Хулоса қилиб шунни айтиш керакки, мактабларнинг иш режаларида ўқувчилар билан олиб бориладиган таълим-тарбия ишини такомиллаштириш, ходимлар малакасини ошириш, мактабнинг ўқув моддий баъзасини мустахкамлаш, таълим тарбия ишларини долзарб масалаларига қаратилган турли мавзуларда семинарлар, конференциялар ўтказиш, мактаб ўқитувчиларининг педагогик ўқишларини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. М.Мирқосимов. «Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари». «Ўқитувчи». Тошкент 1995 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг умумий таълим мактаби тўғрисида низом. «Халқ таълими». Тошкент. 1995 йил 2-сон.

Тест саволлари.

1. Умумий таълим мактаблари учун шартли равишда қабул қилинган иш режалар нечта турга бўлинади?
1. 2 турга. 2. 3 турга.
3. 4 турга. 4. 5 турга.
2. Мактабнинг номаълум даврга (бир, икки ёки беш йиллар учун) мўлжаллаб тузилган иш режаси қандай иш режа деб аталади?
1. Жорий иш режаси. 2. Истикбол иш режаси.
3. Муваққат иш режаси. 4. 1 ва 3 жаволар тўғри.
3. Мактабнинг бир ўқув йили учун тузилган иш режаси асосан неча қисмдан иборат бўлади?
1. 2 қисмдан. 2. 3 қисмдан.
3. 4 қисмдан. 4. 6 қисмдан.
4. Мактаб йиллик режасини тузиш ўқув йилини қайси ойидан бошланади?
1. январь. 2. март. 3. апрель. 4. август.
5. Қайси бир ҳужжатлар руйхати бошқарув ҳужжатларига киради?
1. Режа, ҳисобот, кулланма, буйруқ, қарор, фармон.
2. Акт, ҳисобот, кулланма, буйруқ, қарор, фармон.
3. Режа, қонун, буйруқ, қарор, фармоишлар.
4. Режа, акт, кулланма, буйруқ, қарор, фармон.

1 – 2. 2 – 2. 3 – 1. 4 – 4. 5 – 3.

Мавзу: *Мактабнинг ички назорати, бошқарув тизимида ички назоратнинг тутилган ўрни ва педагогик аҳамияти.* (2 соатлик маруза).

Мақсад: Тингловчиларга мактаб ички бошқарув тизимида назорат ва уни амалга оширишнинг педагогик йўналишлари ҳақида билим бериш.

Режа:

1. Мактаб ички назоратини ташкил этиш.
2. Мактаб ички назоратини режалаштириш.
3. Мактаб ички назоратини амалга ошириш йўллари.
4. Статистик таҳлил - тўғри маълумот олиш воситаларидан бири сиватида.

Умумтаълим мактабини ривожлантиришнинг ҳозирги босқи-чида унга раҳбарлик қилиш савияси ва сифати кўпгина ҳолларда ҳар бир мактаб раҳбарининг иши ҳар бир ўқитувчи, синф раҳбари фаолияти, ўқитувчилар билимининг сифати ва тарбияси даражаси тўғрисида қанчалик объектив, ҳар томонлама ва ўз вақтида ахборот олишга боғлиқдир.

Мактаб ички назорати – бу жамоанинг ўз олдига қўйган вазифаларига мувофиқ равишда мактабда ўқув-тарбия жараёнини ҳар томонлама ўрганиш ва таҳлил қилишдир.

Доимий, пухта ўйланган назорат муваффақиятларни аниқлаш ва мустахкамлаш, педагогик жамоа фаолиятида мавжуд бўлган камчиликларнинг олдини ўз вақтида олиш имконини беради. Ниҳоят, мактаб ички назорати ўқитувчилар билан бир қаторда мактаб раҳбарларини ҳам интизомга солади.

Бу иш режали, мунтазам, аниқ бир мақсадга қаратилган, комплекс бўлиши, ўқув-тарбия жараёнининг ҳамма томонларини қамраб олиши зарур.

Мактаб ички назоратини режалаштириб ва ташкил қила туриб, мактаб раҳбарлари назоратининг барча объектлари ва йўналишлари тўғрисида аниқ ва пухта тасаввур ҳосил қилишлари лозим. Мактаб ичидаги назорат объектларига тахминан қуйидагиларни киритиш мумкин.

- ўқув режасидаги айрим фанларнинг ўқитиш ахволи. Дастур материалларини ўзлаштириш даражасининг давлат таълим стандартлари талабларига мослиги.
- педагогик жамоанинг иқтидорли ва қобилиятли ўқувчилар билан ишлаш тизими. Мактабда юзага келган, асосий даражадан юқори маълумот олишни таъминлайдиган тизимнинг самарадорлиги ва рационалиги.
- сушт ўзлаштирадиган ўқувчилар билан ишлаш тизими ва самарадорлиги.
- педагогик жамоанинг мажбурий ўрта умумий таълимни таъминлаш бўйича ишлари (мактабни педагогик кадрлар билан таъминлаш ва малака ошириш, қайта тайёрлаш ишлари).
- ўқув-тарбия ва методик ишлар.
- синфдан ва мактабдан ташқари ишлар.
- мактабнинг ҳамкорликдаги ишлари.
- мактаб ҳужжатларини юритиш.
- ота-оналар қўмитаси ишлари.
- синф раҳбарлари ишлари.
- ўқув-моддий базадан фойдаланиш самарадорлиги.
- молия-хўжалик ишлари.
- куни узайтирилган ўқув-тарбия жараёнини ташкил қилиш ва бошқалар.

Бу бўлимларни ҳар бири ишни ташкил қилиш ва мазмуни нуқтаи назаридан ўз хусусиятларига эга, бироқ шу билан бирга бир-бирига ўзаро мустахкам боғлиқдир ва йўналишларининг биттасини текшира туриб, биз бошқаларини четлаб ўта олмаймиз.

Масалан: айрим фанларни ўқитиш ахволини ўргана туриб, биз таҳлил қилинаётган масала бўйича методик ишни, моддий базадан фойдаланиш самарадорлигини, иқтидорли ва сушт ўзлаштирадиган ўқувчилар билан ишлашни ҳам ўрганамиз.

Ўқув-моддий база ахволини таҳлил қила туриб, биз ўқув жараёнида ундан фойдаланиш самарадорлигини, дастурларнинг амалий қисмини бажаришни, лаборатория ишларини, практикумларни, ўқув кабинетларини такомиллаштириш борасида ўқувчилар фаолиятини, мактаб кутубхонаси фаолиятини ўрганамиз.

Мактаб ички назоратини тўғри амалга ошириш, ўқувчиларни билим, маҳорат ва кўникма даражасини яхшилаш борасида олиб борилаётган ишларнинг мазмуни ва ташкил қилинишини текширилади.

Мактаб ички назоратини тўғри амалга ошириш учун маъмурият аъзолари ўртасида мажбуриятларни аниқ, пухта, ўйлаб тақсимлаш талаб қилинади. Ким нима учун жавоб беришини аниқ белгилаш зарур. Бундай ҳолларда бир-бирини такрорлаш истесно қилинади, шахсизликни олдини олинади. Чунки муайян иш участкаси учун ҳеч ким аниқ жавоб бермаса, у назорат доирасидан тушиб қолиши мумкин. Функционал вазифаларни тақсимлай туриб, фақат мактаб фаолиятининг айрим йўналишларини, балки ўқув режасининг барча фанларни ҳам қамраб олиш зарур. Бу тақсимот мактаб йиллик режасида акс этилган бўлиши шарт.

Мактаб режасида "Мактаб ички назорати" алоҳида бўлим ҳисобланади. Чораклар ва ўқув йили охирида мактаб директори ўз ўринбосарлари, жамоат ва ўқувчи ташкилотлари раислари, методик бирлашмалар раислари билан чораклар ва ўтган ўқув йилида мактаб иши якунларини чиқаради, ўқув-тарбия жараёни натижаларини, ўқувчилар томонидан ўқув режасига кирган фанлар бўйича дастур материалларини ўзлаштириш даражасини таҳлил қилади, уларни ДТС га мувофиқлигини аниқлайди ва олинган ҳулосаларга асосан янги ўқув йилида назорат қилинадиган объектларни белгиланади. Назорат тадбирларининг даврийлигига эътибор бериш лозим. назорат тадбирлари режа жадвали тузилади ва унда йиллар бўйича текшириш мавзулари белгиланади.

№	Текшириш мавзулари	2001	2002	2003	ва ҳоказо
1.	Фанларни ўқитиш аҳволи ва самарадорлиги;				
2.	Ўқувчиларнинг билим орт-тиришга қизиқишларини ривожлантириш борасида педагогик жамоа фаолияти;				
3.	Ўқувчиларнинг таянч маълумотини амалга ошириш иши;				
4.	Ўқув кабинетларидан фойдаланиш самарадорлиги ва бошқа масалалар.				

Режа-жадвалда ўтказилиши мумкин бўлган барча мавзули текширишларни санаб ўтиш керак, янги масалалар юзага келишига қараб, уларни қўшимча қилиш мумкин. Масала бўйича ўтказилган текширишлар + ёки бошқа белгилар билан белгиланади. Текшириш натижаларига қараб турли рангдаги белгилар қўйиш мумкин: қизил рангдаги + белгиси текшириш натижалари яхшилигини, қўқ рангдагиси қониқарлилигини билдиради.

Йиллик, ярим йиллик ёки чораклар бўйича мактаб ички назоратини режалаштириш, қатор мактаблар тажрибаси кўрсатишича, ҳар қандай шаклда: матн, жадвал, графика шаклда амалга ошириш мумкин. Энг асосийси, режада нима ва қандай мақсадда, қачон текширилишини, текширув учун ким жавоб беришини, текшириш натижалари қерда тингланишини ақс эттиришдир. Агар буларнинг ҳаммаси режада белгиланса, текширув жорий ишлар ичида йўқолиб кетмаслигига қафолат бор. Жорий режалаштиришнинг шаклларида намуна келтирамиз (жадвал).

№	Назорат мақсади	Назорат объекти	Муддатлар	Текши-риш учун жавоблар	Натижалар эшитилади-ган жой ва муддати
1.	Ўқувчиларга қўйилган ягона талабларга амал қилиш.	5-синф-лар	Октябрь	Илмий мудир Қурбонов	Директор ҳузуридаги мажлис (ноябрь)
2.	Адабиёт, тарих ва бошқа дарсларда ўқув ишларини маънавий жихатдан тарбиялаш.	8-9 синфлар	Январь	Директор ўринбосари Пўлатов	Методик кенгаш мажлиси (февраль)
3.	Чет тиллар цикли фанлари дастурини бажариш сифати ва ҳоказо	5-9 синфлар	Март	Илмий мудир Қурбонов	Методик бирлашма мажлиси (апрель)

Кўпгина ҳолларда мактаб илмий мудир ўқувчининг аниқ бир мавзу ёки дастур бўлими устида ишлаш методикасини текшириш зарур бўлади. Одатда бу энг асосий мавзулардан бўлиб, уларни билиш бутун курсни оддий ўзлаштириш учун зарурдир. Шу

билан бирга, текшириш учун мавзу танлаш ўтган ўқув йилидаги мактаб ички назорати натижалари билан асослаш мумкин.

Муддатлар	Синф, фан	Дастур мавзуси	Текшириш учун жавоблар	Натижалар қаерда, қачон тингланди
Сентябрь	9-а,б синлар физика	Электр майдони	Илмий мудир Қурбонов	Методик бир-лашма мажлиси (октябрь)

Дастурнинг айрим мавзулари бўйича бундай текширишларни бир йилда 3 – 5 фан бўйича ўтказиш мумкин. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, бундай назорат шаклида илмий мудирлар ушбу мавзуга ажратилган барча дарсларни таҳлили қилишлари, яъни мавзунини бошидан охиригача ўқитувчи ишнинг системасини кузатишлари, шундан сўнг эса материални ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун текшириш ишларини ўтказишлари лозим. Бундай текширишда ўқитувчи методикасидаги камчиликлар яққол намоён бўлади.

Бир ўқув йилига мўлжаллаб тузилган мактаб ички назоратининг мавзу режасини ўқув йили бошидаги педагогларнинг биринчи йиғилишида тасдиқлаш ва уни жамоага маълум қилиш керак. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, мактаб ички назоратининг шакл ва усуллари турличадир. Буни қай даражада ва қандай қилиб амалга ошириш мактаб раҳбарларининг илмий методик савияларига боғлиқ.

Мактаб ички назоратини ўрганиладиган масалага қараб асосан 3 йўналишга бўлиш мумкин.

- а) Мактаб ишларини мавзуй (тематик) назорат қилиш.
- б) Мактаб ишларини кенг қамровли (фронтал) назорат қилиш.
- с) Ижрони текшириш.

Мавзунинг назорат қилиш қуйидаги масалаларни ўз ичига олиши мумкин;

1. Мактабда ижтимоий фанлар бўйича давлат ўқув дастурининг бажарилиш аҳволи.
2. Фан асосларини ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятларини.
3. Мактабда физика-математика фанларини ўқитилиши ва ўқувчиларнинг шу фанлардан билим даражаларининг аҳволи кабилар.

Бундан ташқари ҳар хил мутахассисликдан 2-3 ўқитувчининг ишини ўрганиш, синф раҳбари, метод бирлашма ишларини ўрганиш ҳам мавзуй назоратга кирилади.

Мактаб ишларини кенг қамровли (фронтал) назорат қилиш – таълим-тарбия ва ҳўжалик ишларини кенг қамраб олган, тўлиқ педагогик маънодаги масалаларни ўрганишни мақсад қилиб қўйган назоратдир.

Масалан: 1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни асосида тузилган мактаб тадбирлари бажарилишининг ҳолати.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида педагогик кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш ишининг аҳволи ва уни янада яхшилаш чоралари.

3. Мактабда синфдан ва мактабдан ташқари ишларнинг қўйилиш ҳолати ва уни янада яхшилаш йўллари каби масалалар кенг қамровли назоратни амалга ошириш орқали ўрганилади. Бундай масалаларни текшириш якунини мактаб педагоглар кенгашида ёки қасаба уюшмасининг мажлисида (очиқ мажлисда) муҳокама қилиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Мактаб ички назорат тизимида ижрони текширишда кукуматизмнинг халқ таълими тўғрисидаги қонун ва қарорлари Ўзбекистон Республикаси ХТВ ва унинг жойлардаги органларининг, ҳокимликларни қабул қилган фармонлари, қарор ва буйруқларини мактабнинг ўз қарорларининг ижросини текшириш кирилади.

Ҳар бир мактаб раҳбари ижрони текшириш йўли билан ҳар бир ўқитувчи, тарбиячи ва иехник ҳодимда ўз вазифаига нисбатан шахсий жавобгарликни ўрнатилиши лозим. Қабул қилинган қарор билан ижронинг бирлиги, сўз билан иш бирлиги илмий асосдаги раҳбарлик услубининг негизини ташкил қилади.

Мактаб ички назорати ҳилма-ҳил шакл ва усулларда олиб борилсада, унинг асосий вазифаси ўқув режа ва дастурларининг ДТС асосида бажарилиши, таълим жараёни сифати, ўқитишнинг илмий, методик ва умумпедагогик даражаси ўқитувчиларнинг дарс беришда янги педагогик технологиялардан самарали фойдалана-ётганлиги, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини қанчалик мустаҳкам, чуқур ва онгли сурада эгаллаганлигини аниқлашдир. Ички назорат тизимида имтихонлар (тест синовлар) даври мактаб ҳаётида маъсулиятли даврлардан биридир. Имтихонларни ўтказиш натижасида ўқучиларнинг билим, кўникма ва малакалари сифатига умумий баҳо бериш мумкин.

Ўқувчиларнинг имтихон пайтидаги жавобларини таҳлил қилиш орқали ўқув фанини қандай ўзлаштирганига эътибор берилади. Мактаб ичидаги назоратнинг энг яхши усулларида ва тўғри маълумот олишнинг мазкур воситаларидан бири статистик таҳлил усулидир. Мактаб раҳбарлари бу усулни яхш билиши, мактаб ҳаётидаги ҳодисаларни таҳлил қилиш ва умумлаштиришда ундан усталик билан фойдаланишлари лозим.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида Қонунлари. 1997 йил. 29 август.
2. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекитонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
3. М.Мирқосимов. «Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари». Т. «Ўқитувчи». 1995 йил.
4. Р.Ахлиддинов, Ф.Носирова, М.Ражабова «Мактаб бошқаруви-да ички назорат». Тошкент «Шарқ». 1996 йил.
5. «Таълим тараққиёти». Тошкент «Шарқ». 1999 йил. 1-сон.
6. М.Мирқосимов «Мактаб ички бошқарув тизимида назорат ва уни амалга оширишнинг педагогик йўналишлари». Тошкент 1998 йил.

Тест саволлари.

1. Мактаб ички назоратини қандай йўналишларда амалга оширилади.
 - a) Мактаб ишларини кенг қамровли назорат қилиш.
 - b) Мактаб ишларини мавзуй назорат қилиш.
 - c) Ижрони текшириш.
 - d) a, b, c жавоблар тўғри.
2. Кенг қамровли назоратда
 - a) Таълим тарбия, хўжалик ишларига оид вазифалар қамраб олинади.
 - b) Айрим фанларни ўқитилиши, методик кенгаш ишларининг аҳволи қамраб олинади.
 - c) Ҳукуматимизнинг қонунлари, вазирликнинг қарор ва буйруқларини ижроси ўрганилади.
 - d) Ҳамма жавоблар тўғри.
3. Мактаб ишларини мавзуй назорат қилишда
 - a) Таълим тарбия, хўжалик ишларига оид вазифалар қамраб олинади.
 - b) Айрим фанларни ўқитилиши, методик кенгаш ишларининг аҳволи қамраб олинади.
 - c) Ҳукуматимизнинг қонунлари, вазирликнинг қарор ва буйруқларини ижроси ўрганилади.
 - d) Ҳамма жавоблар тўғри.
4. Мактаб ичидаги назоратнинг энг яхши ва тўғри маълумот олиш усулларида бири
 - a) Юзма-юз суҳбатлашиш.
 - b) Ҳодимлар ишини кузатиш.
 - c) Статистик таҳлил.
 - d) Ёзма ахборот олиш.

1- d 2- a 3-b 4-с

Мавзу: *Ички назорат тизимида дарс кузатиш ва уни таҳлил қилиш.* (2 соатлик маъруза).

Мақсад: Тингловчиларга дарс кузатиш ва таҳлил қилиш ички назоратнинг асосий бўғини эканлиги, дарс кузатишга қўйиладиган талаблар ва уни режалаштириш, дарс таҳлилининг турлари ва кузатилган дарсларни хужжатлаштириш ҳақида билим бериш.

Режа:

1. Дарс таълим-тарбия ишини ташкил қилишнинг асосий шакли.
2. Дарсга булган дидактик талаблар
3. Дарсни кузатиш ва таҳлил қилиш-ички назоратнинг муҳим шакли эканлиги
4. Дарс кузатишда мақсадни белгилаш ва таҳлил қилишни режалаштириш
5. Кузатилган дарсни хужжатлаштириш
6. Дарс таҳлилининг турлари

Мактабда ўқув ишини ташкил этишнинг асосий шакли дарс ҳисобланади. Дарс деб, бир ҳил ёшдаги ўқувчиларнинг битта гуруҳга ўқитувчи раҳбарлигида аниқ мавзу, аниқ мақсад, аниқ режа, аниқ режим ва ўқув воситалари асосида ташкил этилган машғулотга айтилади. Демак, дарс мактабдаги таълимнинг асоси бўлиб ҳисобланади. Чунки дарсда асосий таълим-тарбиявий вазифалар ҳал этилади, изчил билим бериш юзасидан турли ишлар олиб борилади. Дарс ўқувчиларни ижодий фикрлашга ўргатиши, далилларни изохлаш, талқин орқали янгича тафаккур ўйғотиши лозим. Ўқитувчининг серзаҳмат иши синфда дарсдан бошланади. Ҳар бир дарс педагогик маҳорат кўриги бўлиши, муайян мақсадга эришилиши, ҳар бир дарсдан қониқиш ва ифтихор билан чиқиши лозим. Демак, ҳар бир мактаб педагоглар жамоаси таълимнинг асоси – дарсда самарадорликка эришайлик, деган шиор билан ишлаши ҳозирги куннинг муҳим талабидир.

Ҳозир мактабларимизда қўлланилаётган синф-дарс тизими қуйидаги ташкилий шаклда олиб борилади.

1. Ҳар қайси синф ёши ва билимига кўра бир ҳил даражадаги болаларнинг доимий гуруҳига эга бўлади. Дарс машғулоти асосан бошланғич синфларда 40 минут, қолган синфларда эса 45 минутга мўлжалланган бўлиб, қатъий ўқув жадвали орқали олиб борилади.
2. Дарс бевосита ўқитувчининг раҳбарлигида жамоа ва якка шаклда олиб борилади.
3. Дарс ўтирилаётган материалнинг мазмунига қараб ҳилма-ҳил усул билан олиб борилади, таълим тизимининг бир қисми сифатида, албатта, тугалланган билим беради ва навбатдаги билимларни ўзлаштириш учун замин яратадиган қилиб уюштирилади.

Дарсга бўлган талаблар

Дарс, юқорида айтиб ўтилганидек, ўқитишни ташкил этишнинг ўзгармас шакли эмас, ўқув амалиёти ва педагогик тафаккур доимо уни такомиллаштириш йўллари излайди. Бу соҳада турли ҳил кўрик танловлар, республика миқёсида ўтказилаётган педагогик ўқишлар ҳамда турли илмий методик, амалий семинар ва анжуманларда ўртага қўйиладиган илғор ўқитувчиларнинг фикр ва мулоҳазалари диққатга сазовордир.

Дарс қуйидаги дидактик талабларга жавоб бериши керак:

1. Ҳар бир дарс маълум мақсадни амалга оширишга қаратилган ва пухта режалаштирилган бўлмоғи лозим.
2. Ҳар бир дарс мустаҳкам ғоявий-сиёсий ва миллий қадриятлар йўналишига эга бўлмоғи лозим.
3. Ҳар бир дарс турмуш билан, амалиёт билан боғланган бўлмоғи лозим.
4. Ҳар бир дарс ҳилма-ҳил усул, метод ва воситаларда унумли фойдаланилган ҳолда олиб борилмоғи лозим.
5. Дарсга ажратилган ҳар бир соат ва дақиқаларни тежаб, ундан унумли фойдаланмоқ даркор.
6. Ҳар бир дарс ўқитувчи ва ўқувчининг фаоллиги билан белгиланмоғи лозим.

7. Дарс ўқув материалларининг мазмунига оид кўргазмали қуроллар, техника воситалари ва компьютерлардан фойдаланиш имкониятини яратмоқ лозим.
8. Дарс машғулоти бугун синф билан ёппасига олиб бориш билан бирга унда ҳар қайси ўқувчининг индивидуал психологик хусусиятлари, уларнинг мустақиллигини ошириш ҳисобига олиб борилади.
9. Ҳар бир дарсда мавзунинг характеридан келиб чиқиб халқимизнинг бой педагогик меросига мурожаат қилиш ва ундан фойдаланишимиз имкониятини яратмоқ лозим.

Дарсдан кузатиш орқали ҳар бир мактаб директори, унинг ўқув тарбия ишлари бўйича муовинлари таълим-тарбия ишлари ҳолатини яхши ўрганиш, мавжуд камчиликларни тезда бартараф қилиш ва ишни янада яхшилаш учун тегишли чора-тадбирларни амалга оширади. Шунингдек дарс кузатиш орқали улар ҳар бир ўқитувчининг ғоявий, илмий-методик ва умумий педагогик савиясини ва педагогик маданиятини аниқлайдилар. Ўқитувчини дарс жараёнида ўқувчиларнинг ақлий фаолиятини қай даражада ташкил этаётганлигини аниқлайдилар. Фан асосларини қай даражада билим бераётганликларини, қандай методлар билан таълимни тарбияга боғлаш тамойилига амал қилаётганликларни билиб оладилар.

Бу масалалар муайян мақсадга қаратилган бўлиб, ягона умуммактаб режа-график асосида ташкил қилиниши мақсадга мувофиқдир.

Мактаб раҳбарлари ўқитувчининг ҳар бир дарсини ўз олдига мавзу ва мақсад қўйган ҳолда кузатса, илмий, методик, дидактик ва умумий педагогик таҳлил қилиб бора олсагина бу борада яхши натижага эришган бўлади. Унинг бу борадаги фикр ва маслаҳатлари ўқитувчи учун дастурил амал бўлади ва уни устозим деб билади, ҳурмат қилади ва эъзозлайди.

Мактаб ички назоратини, дарс кузатиш ва уни таҳлил қилиш масаласини нотўғри ташкил қилади, бу масалага панжа ортида қарашнинг оқибати эса мактабнинг таълим-тарбия ишларига салбий таъсир қилади. Ана шунинг учун ҳам мактабда дарс кузатиш ва уни таҳлил қилиш масаласини тўғри ташкил қилиш ўқув тарбия ишларини янада такомиллаштиришда катта аҳамият касб этади.

Мактаб раҳбарлари дарсни кузатиш ва таҳлил қилишни режалаштирган вақтларида қуйидагиларни ўз олдларига мақсад қилиб қўйишлари мумкин: масалан: география дарсларида ўқитувчининг ўқувчини фаоллаштириш ва уларни география атласи, контурли карта ёки дарслик билан мустақил ишлаш йўллари ўрганиш, тарих дарсларида ўқувчиларни ватанпарварлик ва инсонпарварлик руҳида тарбиялашни амалга оширишини ўрганиш, математика дарсларида ўқувчиларнинг мантиқий фикрлаш қобилиятларини ўстириш борасида ўқитувчининг иш тажрибасини ўрганиш адабиёт дарсларида ўқувчиларни эстетик руҳда тарбиялаш масаласининг қўйилишини ўрганиш, физика дарсларида ўқитувчи ўқувчиларга янги мавзунини баён қилишда ўзбек мутафаккирларини таълим тарбия бобида ёзиб қолдирган ўғитларидан фойдаланишни ўрганиш қабилар.

Бу борада шуни ҳам таъкидлаш керакки, мактаб директори ёки илмий бўлим мудирини ўқитувчиларнинг дарсга кирган вақтида ўқувчиларнинг билимини аниқлаш мақсадида ўзи ёки ўқитувчи орқали ўқувчиларга саволлар ҳам бериши мумкин. Лекин бу иш узоқ вақт чўзилмаслиги керак. Бундан ташқари мактаб раҳбарлари фан ўқитувчисига бирон мавзу кўрсатиб, шу мавзу юзасидан ёзма ва контрол иш ўтказиш таклиф қилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Дарс кузатишда мақсадни белгилаш ва таҳлил қилишни режалаштириш.

1. Дарсларга қатнашиш мақсадини белгилаш.

Ҳар бир дарсга қатнашишдан олдин мақсадини белгилаш зарурдир. Қўйилган мақсад дарсда қатнашиш ва уни таҳлил қилишини янада натижалроқ ҳулосаларни аниқроқ қилади.

Директор (унинг ўринбосарлари) дарсни таҳлил қилади, ўқитувчи ва ўқувчилар фаолиятини қўйилган мақсад нуктаи назаридан кузатади.

Айтайлик, директорнинг маълум бир ўқитувчи дарсида қатнашишидан мақсади унинг ўқитишнинг техник воситалари билан ишлаши методикасини ўрганиш бўлсин. Дарсни таҳлил қила туриб, директор диққатини айнан шу муаммога қаратади. Бирок, бу ҳол у

дарсининг бошқа жиҳатларига эътибор бермайди дегани эмас. Тажрибали директор ҳамма нарсани кўради, таҳлиллар дафтарида белгилайди ва ўқитувчига йўл-йуриқ кўрсатади, бироқ асосий эътибор мақсадли муаммога қаратилади ва асосий хулосалар у бўйича чиқарилади.

Дарсларга қатнашиш мақсадини белгилаш айрим мисолларини кўриб чиқамиз:

- ўқувчиларга қўйиладиган ягона талабларнинг бажарилишини таҳлил қилиш;
- ўқитишнинг техник воситалари, кўргазмалари ва тарқатиладиган материалларидан фойдаланиш самарадорлиги;
- ўқувчиларда мустақил фикрлаш кўникмаларини ҳосил қилиш;
- дарсда ўқитувчи ва ўқувчи ҳамкорлиги;
- дарсни олиб бориш, уни ташкил қилишнинг умумий услуби билан танишиш;
- ўқитувчининг дастур материалларини ўзлаштириш олмаётган ўқувчилар билан ишлаш хусусиятлари;
- ўқитувчининг методик усуллари самарадорлигини ўрганиш;
- илғор иш тажрибасини ўрганиш ва бошқалар.

Дарсни кузатишга тайёргарлик кўриш

Дарсга қатнашиш мақсадини белгилаб, қўйидагиларни бажариш зарур:

- ўқитувчининг дастури, шарҳ мавзуси ва дарсни режалаштириши билан танишиш;
- ўзаро қатнашишлар жараёнида илмий мудир ва бошқа ўқитувчилар томонидан унинг аввалги дарсларида қатнашиш натижалари билан танишиш, ишда қанчалик ҳисобга олинганлигини аниқлаш учун ҳулоса ва тавсияларга эътибор бериш;
- фан бўйича дарсликни, методик адабиётларни ўрганиш;
- дарс таҳлил қилинадиган синф таркибини таҳлил қилиш.

Олдиндан пухта тайёрланиш дарсни янада малакали таҳлил қилишни таъминлайди.

Дарсни таҳлил қилиш.

Дарс бир ҳилликни ва бир қолибга солишни ёқтирмайди. Шу сабабли таҳлил шаблон асосида, тайёр схема бўйича бўлмаслиги керак. Бироқ, шу билан бирга дарсни таҳлил қилиш мураккабдир, шунинг учун дарсни баҳолаш, унинг самарадорлигини аниқлаш учун мезон зарур.

Дарс сифатини, унинг натижалари бўйича, ўқувчилар янги билим ва кўникмаларни қанчалик онгли равишда ва пухта эгаллашлари бўйича мантиқий баҳолаш лозим. Бироқ, бир машғулотда ҳар доим ҳам тўлиқ тасаввур ҳосил қилиб бўлмайди.

Дарсни таҳлил қилиш учун мезон танлаш қийинчиликлари, дарс сифати омилларининг мураккаблигидан келиб чиқади.

Улардан асосийларини келтирамиз:

- бутун дарс давомида барча ўқувчиларнинг билим эгаллаш борасида фаол ижодий ишлаши, ўқитувчи томонидан ўқувчиларнинг билим ортириш фаолиятини ривожлантириш;
- ўқитувчи ўқувчиларнинг ижодий, мустақил фикрлаш фаолиятини қай даражада ташкил этган.
- дарс жараёнида ўқувчилар томонидан қўшимча манбалардан фойдаланиш даражаси;
- бутун ўқув фаолиятининг мантиқийлиги ва изчиллиги, унинг дарсининг асосий дидактик мақсадига бўйсунishi. Такрорлашнинг мақсадга мувофиқлиги, ўрганилаётган материал билан бўлган муносабат;
- дарсда ўқитувчи иши мазмуни ва методларининг муваффақиятли ўқитишнинг асосий дидактик тамойили - қонунига бўй сундирилиши.

Дарсни таҳлил қилиш – бу ўқитувчи учун энг аввало педагогик маҳорат мактабидир. Илмий асосланган педагогик таҳлил ўқитувчига ўз камчиликларини кўриш, уларни ўз вақтида йўқотиш, мавжуд муваффақиятларни мустаҳкамлаш имконини беради.

Кузатилган дарсни ҳужжатлаштириш.

Ўқитувчилар дарсни кузатиш ва таҳлил қилишни махсус дафтарга ёзган ҳолда хужжатлаштириш мақсадга мувофиқ бўлади. Мазкур дафтарга кузатилган дарсни қўйидаги педагогик талаблар асосида ёзиб бориш лозим:

1. Дарс берувчи ўқитувчи ва синф ҳақида умумий маълумот:

- шу кунги сана ва йил,
- ўқитувчининг исми ва шарифи,
- охири марта қачон ва қаерда, қандай муддатда малака оширишнинг туридан ўтган,
- унинг маълумоти, педагогик стаж ва унвони,
- дарс олиб борган синфлар (9-а ва 10-б)
- ўқитувчи дарс бераётган фан
- дарс мавзуси
- ўқитувчининг дарсдаги таълим-тарбиявий мақсади
- синф ёки ўқув хоналарининг мактаб гигиенаси талабларига тўлиқ жавоб бериш ҳолати.

2. Ўқитувчининг дарсга тайёргарлик ҳолати.

- ўқитувчининг кундалик дарс режаси ва баёни (унинг мақсадга мувофиқ ёки номувофиқ тузилгани)
- ўзи ишлаган ва дарсга олиб кириш учун танлаган кўргазмалар куруллари (диаграмма, таблица, расм, турли коллекция ҳамда гербарий кабилар)
- дарс давомида кузатиш учун танланган ўқув фильмлар ёки диафильмлар (уларнинг мақсадга мувофиқлиги ёки номувофиқлиги)
- мазкур дарсга тайёргарлик даврида ўқитувчи томонидан фойдаланилган илмий-методик ва умумий педагогик адабиётлар рўйхати.

3. Дарс кузатувчининг мақсади: Шу ўринда дарс кузатувчи ўз олдида қайси мақсадни қўйган бўлса, таҳлил дафтарининг шу қисмига ёзиб қўяди. Масалан, дарсда ўқитувчининг таълимни тарбия билан боғлаш йўллари ва бу борадаги методларни ўрганиш.

4. Дарснинг боришига илмий-методик, дидактик, умумий педагогик ва умумий психологик тавсиф.

- дарснинг тузилиши, унинг қисмларини режалаштириш, вақтдан, синф доскасида ва ўқув кўргазмалар куруллардан фойдаланиш (мазкур дарс машғулотининг кабинет тизимида олиб борилганлиги ёки олиб борилмаганлиги), ўқув ёки синф хонасининг санитар-гигиена ҳолати, синфдаги ўқувчиларни ўқув анжомлари билан қанчалик курулланганлиги;
- дарснинг мазмуни-ўрганилаётган мавзунинг вақт ва мазмун жиҳатдан ўқув дастурига мослиги, ўқитувчи баён этаётган мавзунинг илмийлиги, тўлаллиги, изчиллиги, унинг лаборатория ва амалий ишлар билан боғланиши, мавзунинг ўқувчилар ёшига мослиги, ғоявий қиммати, дарснинг тарбиявий аҳамияти, ўқитувчи баённинг равланлиги;
- ўтган дарс мавзусининг сўралиши, ўқувчилар билимининг баҳоланиши, янги мавзунинг ўтилган мавзуга боғланиши ;
- ўқитувчининг дарс ўтиш усул ва методлари: дарс давомида олдинги ёки ўтган дарсда ўтилган мавзунинг сўрашда, янги мавзунинг баён қилишда, муштахкамлаш ва яқунлашда ўқитувчи қўллаган усул ва методлар, уларнинг мақсадга мувофиқлиги, дарс давомида фойдаланилган кўргазмалар куруллар, техник воситалар, дарсда ўқувчиларнинг муштахкамлаш ишлари;
- ўқувчиларнинг дарсга муносабати-дарсга ўз вақтида етиб келиши, диққат билан тинглаши, кузатиши, қизиқиши, фаоллиги, иштиёқи, интизоми, мазкур фан асосларини билиши, муштахкамлаш фикрлаш қобилияти, амалий ёки лаборатория ишларини муштахкамлаш олиши;
- ўқитувчининг дарсга муносабати-ўз вақтида яхши тайёргарлик билан машғулотга етиб келиши, мазкур синф ўқувчиларининг психологиясини билиши, дарсда ўқувчиларга нисбатан муомаласи, синфни бошқара билиши, иш услуби, дарсда ўқитувчининг рахбарлик роли, нутқ маданияти, ташқи қиёфаси, ўқувчилар ўртасидаги обрўси, дарсда

техника воситаларидан фойдаланиши, мазкур синфнинг раҳбари билан алоқаси ва ҳоказо.

5. Дарснинг ижобий ва салбий томонлари. Бунда дарс кузатувчи дарснинг боришига илмий методик, дидактик, умумий педагогик ҳамда умумий психологик йўналишдаги тавсифи ичидан дарснинг ютуқ ва камчиликлари териб олинади ва дарс таҳлилининг шу қисмига илмий, методик ва умумпедагогик тавсиялари дарс кузатиш дафтарига ёзиши.
6. Дарс ҳулосаси-дарс режасининг бажарилиши, ўқитувчининг ўз олдида қўйган таълим-тарбиявий мақсадига тўлиқ эришишининг ёки эриша олмаганлиги, ўқувчилар билимининг сифати, дарс ёки таълимнинг давлат дастурига, стандартига мослиги, ўқитувчининг илмий-методик жиҳатдан тарбияга муҳтожлиги ёки мазкур ўқитувчининг илғор тажрибасини оммалаштиришга лойиқлиги ва ҳақозолар.

Дарс таҳлили асосан ўқув машғулотларини текшириш, ўрганиш шаклида олиб борилади. Бунда қўйидагилар кўзга ташланади:

а) мактаб директори ва унинг ўринбосарларининг мактабда ўқитувчи ишига раҳбарлик доирасидаги дарс таҳлили;

б) ўқитувчининг малакасини оширишга ёрдам бериши, такомиллаштириш, уларнинг тажрибаларини ўрганиш, оммалаштириш доирасидаги дарс таҳлили;

в) ёш ўқитувчилар педагогик жараёнида назарий билимларни амалга айлантиришда қай даражада тадбиқ қилинаётганлигини текшириш ва унинг натижаларини ўрганиш, шунингдек ўргатиш доирасидаги дарс таҳлили;

г) ўқитувчиларнинг ўзаро бир-бирларининг педагогик усул ва методларини ўрганиш доирасидаги дарс таҳлили;

д) ўқувчилар жамоаси ёки бир ўқувчининг билим доираси, ўзлаштириш, ахлоқ мезонларига амал қилиш, ота-оналар, тарбиячилар ва бошқаларнинг дарс таҳлили.

Демак, дарс таҳлилининг асосий мақсад ва вазифаси таълим-тарбия жараёнини тўғри йўналиши ва бажарилишини назорат этишгина эмас, балки уни талаблар даражасида амалга оширишдир.

Дарс таҳлилининг шартли равишда қўйидаги асосий 5 турга бўлиш мумкин:

1. Илмий таҳлил
2. Методик таҳлил
3. Дидактик таҳлил
4. Умумпедагогик таҳлил.
5. Умумпсихологик таҳлил.

Илмий таҳлил. Берилаётган билимларнинг илмий-назарий жиҳати, ўқувчи бажараётган мустақил ишнинг мақсадга мувофиқ йўналиши жиҳатдан тўғрилигини аниқлаш демакдир. Бунда асосан қўйидагиларни эътиборга олиш мақсадга мувофиқдир:

1. Ўқитувчининг шу кунги дарсга илмий-методик жиҳатдан тайёрланганлик ҳолати;
2. Ўз мутахассислигига оид фан бўйича энг янги илмий-назарий ахборотлар билан қуролланганлиги;
3. Дарс жараёнида илмий қоида ва таърифларнинг тўғри баён этилиши ҳамда илмий атамаларнинг увчилар онгига сингдириб борилиши;
4. Дарслик материалларининг қўшимча адабиёт материаллари билан бойитилиши;
5. Ўқувчи ва ўқитувчи бажараётган лаборатория, амалий ҳамда мустақил ишларнинг илмий-назарий жиҳатдан мақсадга мувофиқлиги;
6. Ўқувчилар мавзуни илмий жиҳатдан тўғри, қисқа ва мукаммал баён этишини ўқитувчи томонидан назорат қилиниши;
7. Дарс давомида янги мавзуни баён этишини ўқитувчи томонидан назорат қилиниши, таълимни тарбия билан боғлаб олиб борилиши;
8. Ўқитувчи ва ўқувчиларнинг нутқ маданияти.

Методик таҳлил. Ўқитувчининг дарс жараёнида қўлланган усул ва методларининг мақсадга мувофиқ эканлиги илмийнинг турига ва унинг ўзига хос хусусиятларига қараб

белгиланади. Ўқув материални баён қилиш ва тушунтириш жараёнида қўлланилган усуллarning шу материалга мослиги ёки мос эмаслигини методик таҳлил давомида аниқланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ўқитувчи дарсда қўллаган усуллarning самарадорлигини ранг-баранглиги, наънавийлиги унинг ўтган янги мавзу материални ўқувчиларнинг қай даражада ўзлаштирилганлиги билан белгиланади. Шу боисдан ҳар бир кузатувчи (ўқитувчи, директор, илмий булим мудир, методист ёки назоратчи) дарс таҳлиlining бу турга алоҳида эътибор билан қараши керак.

Дарс методларини таҳлил қилишда қўйидагиларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқдир.

1. Дарс жараёнида ўқитувчи ва ўқувчилар фаолиятининг ташкилий шаклларига кўра:

- а) ҳикоя усули
- б) оғзаки баён усули
- в) суҳбат усули.

2. Ўқувчиларнинг ўзлаштирилишига кўра:

- а) ўқитувчининг сўзлаш усули
- б) кўргазмали куруллардан фойдаланиш усули
- в) дарслик, контурли карта, диаграмма ёки жадваллар билан ишлаш усули
- г) лаборатория асбоблари билан ишлаш усули
- д) техника воситаларидан (информатика электрон ҳисоблаш техникаси, кинофильм, диафильм, радио, телевизор кабилар) фойдаланиш усули
- е) синф доскасидан, география, тарих ёки зоологияга тегишли бўлган турли карталардан фойдаланиш усули кабилардир.

Дидактик таҳлил. Бу ўқитувчининг ўз дарсини таълим тамойилларига амал қилган ҳолда олиб борганлиги, таълим турлари самарадорлиги ва уни белгиловчи қонун ва қоидаларнинг, атама номларининг дарсда қанчалик тўғри ҳамда мукамал баён этилганлигини таҳлил қилиш демакдир.

Дарсни дидактик таҳлил қилишда қўйидагиларга эътибор бериш ўринли бўлади.

1. Дарсни ўқитувчи томонидан янги педагогик технология асосида олиб борилганлиги.
2. Ўқитувчи баёнинг ғоявий жиҳатдан таълим-тарбия талабларига мос бўлганлиги.
3. Ўқитувчи фикрининг синф ўқувчилари жамоасига тўла тушунарли булиши ва бу баённинг изчил равишда ўқувчи онига етиб бориши.
4. Барча ўқувчиларнинг ўқитувчи бераётган мавзунинг энгил равишда ўзлаштирилиши.
5. Ўқитувчи баёнида ривожлантирувчи ва муаммоли таълимнинг мавжудлиги.
6. Ўқитувчи фикрининг изчиллиги.
7. Дарс жараёнида кўргазмали куруллардан, тарқатма материаллар, техника воситаларидан фойдаланишнинг қанчалик мақсадга мувофиқлиги.
8. Экскурсия, тажриба, лаборатория ва амалий ишларда мақсадга эришилганлиги.
9. Дарслик билан ишлашнинг тўғрилиги.
10. Мисолларнинг таълим-тарбия бирлиги асосида йўналиши.
11. Дарснинг маълум бир тизимда олиб борилиши кабилар.

Умумий педагогик таҳлил. Бу дарсдаги ҳамма жиҳатларнинг қисқа ва ўзаро боғлиқлиги таҳлилидир. Бунда қўйидагиларни ҳисобга олиш ўринли бўлади.

- Ўқув ёки синф хонасининг дарс ўтишга тайёргарлик ҳолати (дарс жиҳозлари);
- Ўқув кабинети ёки синф хонасининг санитария-гигиена ҳолати;
- Ўқитувчининг дарс мавзуси бўйича таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи таълим бобидаги мақсади.
- Ўқитувчининг мазкур дарсга илмий методик ва умумий педагогик жиҳатдан қанчалик тайёрланганлик даражаси.
- Ўқитувчининг дарс ташкил этиши ва дарс этапларидан тўғри фойдаланганлиги;

- Ўқитувчининг ўқувчиларга таълим-тарбия беришида пелагогик жихатдан намуналилик шахс даражасига кўтарила олганлиги.
- Ўқувчилар билимига қўйиладиган баҳонинг адолатли ва изоҳли бўлиши.
- Ўқувчиларнинг дарсдаги фаоллиги, интизоми, мустақил фикр юритиш ҳамда мазкур фан асосларининг ўзлаштириб олганлик даражаси.
- Ўқувчиларнинг ўқитувчи дарсига муносабати ва ҳурмат билан қараши.
- Ўқитувчи дарсдаги раҳбарлик роли ва иш услуби, таълимни тарбияга боғлаши.
- Дарс жараёнида ўлкашунослик материалларидан фойдаланиши.
- Дарсда ўқувчининг ўзлаштириш сифати;
- Ўқитувчининг дарсда асосий мақсадга эриша олганлиги.
- Ўқитувчининг илмий, методик ва умумпедагогик жихатдан ёрдамга мухтожлиги кабилар.

Дарсни психологик-педагогик жихатдан таҳлил қилиш.

1. Дарснинг аниқ мақсад ва вазифаларига боғлиқ равишда тузилишига психологик баҳо бериш.
2. Дарснинг мазмунига психологик жихатдан баҳо бериш.
3. Дарсда ўқувчилар билим фаолиятини намоён бўлиши ва уни бошқариш.
 - диққатни ташкил этиш.
 - идрокни ташкил этиш ва унинг ҳусусияти.
 - хотирани фаоллаштириш ва унинг ривожлантирилиши.
 - ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятини кучайтириш.
 - дарсда ўқувчиларнинг хотира тасаввури, репродуктив ва ижодий ҳаёли фаоллашдими?
 - Ўқитувчи ўқувчиларнинг ўзига ҳос ҳусусиятларини ҳисобга олишни қандай амалга оширди?
4. Дарсларнинг ўқувчи шахсининг умумий ривожланишига таъсири.
5. Дарсда ўқитувчи шахси ва фаолиятининг тарбиявий таъсири.
6. Дарснинг натижалари.

Адабиётлар.

1. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекитонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
2. М.Мирқосимов. «Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари». Т. «Ўқитувчи». 1995 йил.
3. Р.Ахлиддинов, Ф. Носирова, М.Ражабова «Мактаб бошқарувида ички назорат». Тошкент «Шарқ». 1996 йил.
4. «Таълим тараққиёти». Тошкент «Шарқ». 1999 йил. 1-сон.
5. «Таълим тараққиёти». Тошкент «Шарқ». 2001 йил. 3-4 сонлар.
6. М.Мирқосимов «Мактаб ички бошқарув тизимида назорат ва уни амалга оширишнинг педагогик йўналишлари». Тошкент 1998 йил.

Тест саволлари

1. Ички назоратнинг муҳим шаклларида бири
 - a) дарсларни ўтилишини назорат қилиш.
 - b) дарс кузатиш ва таҳлил қилиш.
 - c) дарс конспектларини текшириш.
 - d) кўргазмалар қурошлардан фойдаланишни текшириш.
2. Дарс таҳлилини қандай турларга бўлиш мумкин?
 - a) Илмий, методик, дидактик.
 - b) Умумпедагогик, умумпсихологик.
 - c) Таълимий, тарбиявий.
 - d) а ва б жавоблар тўғри.
3. Ўқитувчининг кўргазмалар қурошлардан фойдаланишини ўрганиш қайси таҳлилга киради?
 - a) илмий. b) методик. c) дидактик. d) умумпедагогик.

4. Дарсда ўқувчилар диққатини жалб этишни ўрганиш қайси таҳлилга киради?
а) методик. б) дидактик. с) умумпсихологик. д) илмий.
1-б, 2-д, 3-б, 4-д

Мавзу: *Давлат таълим стандартларини мактаб ҳаётига тадбиқ этиш мониторинги.* (2 соатлик маъруза).

Мақсад: Тингловчиларга ДТС талабаларини бажарилишини таъминлаш ва уни назорат қилиш усуллари ҳақида билим бериш.

Режа:

1. ДТС мониторингини олиб боришнинг аҳамияти.
2. ДТС мониторингини олиб боришни режалаштириш.
3. Назорат материалларини тайёрлаш методикаси.
4. Маъмурият йўналишидаги назорат ишлари.

Хукуматимиз томонидан тасдиқланган «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари» янги ўқув дастурлари билан биргаликда 1999-2000 ўқув йилидан бошлаб таълим-тарбия жараёнига босқичма-босқич жорий этилмоқда.

Президент Фармонида ва қонунларда белгиландек таълим тизимига мониторинг жорий этилди. Бу нима дегани?

Мониторинг деганда биз ҳукумат ва вазирлик қарорларида белгиланган вазифалар ижросини кузатиш, таҳлил қилиш, баҳолаш ва шу асосда таълим - тарбияни ривожлантириш истиқболини башорат қилиш жараёнини тушунамиз.

Мониторингнинг мақсади таълим муассасалари ва таълимни бошқариш органларининг таълим соҳасида қабул қилинган ҳукумат қарорларини амалга ошириш, таълим ва тарбия мазмунини такомиллаштириш, ўқувчилар билим сифатини ошириш билан боғлиқ фаолиятларни ўрганиш ва таҳлил этиш, аниқланган камчиликларни тезкорлик билан бартараф этиш ҳамда муассасалар жамоаларига амалий ёрдам беришдан иборатдир.

Вазирлик мониторинг жараёнини ҳаётга тадбиқ этишни ташкилий – педагогик ишлардан бошлади. Жумладан, вазирликда замонавий талабларга жавоб берувчи, таълимнинг ривожланишига самарали таъсир этувчи, такомиллаштиришига ижобий йўл очувчи фаолиятининг тегишли дастури белгиланиб, иш услуби ва йўналишлари қайта кўриб чиқилди, бошқарув тузилмасининг мақбул кўринишлари қайта жорий этилди. Буни давлат таълим стандартлари мониторинги бошқармаси мисолида кўриш мумкин. Вазирлик тавсиясига асосан Қорақалпоғистон Республикаси Халқ Таълими вазирлиги, Ташкент шаҳар халқ таълими бош бошқармаси, вилоятлар (Жиззах вилоятидан ташқари) халқ таълими бошқармалари таркибида ички имкониятлар ҳисобидан, штатлар жадвали доирасида мониторинг бўлимлари ташкил этилди ва улар ўз фаолиятини бошлади. Шундай қилиб халқ таълими вазирлиги ва унинг жойлардаги ташкилотларида мониторинг тизими жорий этилди.

Маълумки, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган минимал талабларни қамраб олган ДТС бошланғич (4-синф) ҳамда умумий ўрта таълим (9-синф) битирувчиларига қўйилган. Шунинг учун ўқувчиларнинг ДТС асосидаги ўқув дастурларини ўзлаштиришдаги таълим самарадорлигини куйи синфдан бошлаб ташқи назоратлар орқали эса чоракма-чорак назорат қилиб борилиши мақсадга мувофиқ. Бу билан ДТС талаблари бажарилишини таъминлашга замин бўлиб боради.

Республика, туман ва шаҳар миқёсида ташқи назорат сифатида ўтказиладиган мониторинг сайланма тарзда бўлиб, бундан ҳар бири ўқувчининг ДТС асосидаги ўқув дастурларини ўзлаштиришдаги сифат кўрсаткичларини назорат қилиб бориш имконияти чеклангандир. Бундай вазифа фақат ички назоратни ташкил этадиган мактаб миқёсида мониторинг орқали бажарилиши мумкин.

Ўтган икки йиллик тажрибамиз шуни кўрсатдики, мактабга ДТС мониторингини олиб кириш:

- **биринчидан** ДТС асосидаги ўқув дастурларини ҳар бир ўқувчи томонидан нечоғли ўзлаштирилишини аниқлашга;

- **иккинчидан**, синфларда мониторинг натижаларини таҳлил қилиш, ўзлаштириши ДТС талаби даражасида бўлмаган ўқувчиларни аниқлаш, кўрсаткичларнинг паст бўлиш омилларини излаш, таълим-тарбия самарадорлигини ошириш юзасидан ўз вақтида чоратадбирлар белгилаш ва уларни амалга оширишга;
- **учинчидан**, кўпчилик ўқувчилар учун қийин бўлган мавзуларни аниқлаш ва бу мавзуларнинг ўқитиш методикасини қайта кўриб чиқишга;
- **тўртинчидан**, мониторинг натижаларини мактабнинг Мониторинг хонасида жадвал ва диаграммалар кўринишида мужассамлаштириш орқали синф ва мактаб миқёсида ўқувчиларнинг эгаллаган билим, кўникма ва малакалари бўйича ўзаро рақобатни шакллантиришга;
- **бешинчидан**, таълим самарадорлигига қараб фан ўқитувчиларига холисона баҳо беришга, мониторинг натижаларини ота-оналарга етказиш орқали фарзандларининг таълим-тарбиясига бўлган эътиборларини кучайтиришга;
- **олтинчидан**, пировард натижада таълим самарадорлигини оширишга имкон беради.

Тажриба шуни кўрсатдики, ДТС мониторинги синфлар ва ўқув фанлари бўйича белгиланган жадвал (график) асосида оралиқ назорат тарзида ҳар чорак якунида мактаб раҳбарияти маъсуллигида ўзга ўқитувчиларни жалб қилган ҳолда ўтказиш мақсадга мувофиқ. Назорат ишларини ўтказиш жараёнида дарс берувчи ўқитувчи кузатувчи сифатида иштирок этиши мумкин.

Назорат материаллари ҳар бир ўқувчига алоҳида тарзда берилади. Улар дарс якунида жавоб варақаси ёки бажарган ишлари билан биргаликда қайтариб олинади. Ўқувчиларнинг бажарган ишлари шу кунга текширилади ва ведомость тузилади. Мактабда ушбу ўқув фани бўйича параллел синфларда мониторинг ишларини бир кунда ўтказиш тавсия этилади. Бунда назорат материаллари бир ҳил бўлади. Агар дарс жадвали бўйича бир кунда ўтказишнинг имкони бўлмаса, бошқа кунда мониторинг ўтказиладиган синфлар учун бошқа назорат материалларини қўллаш лозим бўлади.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари мониторингини ўтказишда қўйилган мақсадга тўлақонли эришиш, мониторинг натижалари самарасини намоён қилиш учун уларни илмий - методик жиҳатдан қайта ишлаш, таҳлил қилиш, жадвал ва диаграммалар тарзида расмийлаштириш, тегишли хулосалар чиқариш лозим. Бу ишларнинг бажарилиши барча ўқув фанлари учун деярли бир ҳил тарзда амалга оширилади. Шу боис, уларнинг маълум бир синфда ўтказилган бирор ўқув фани мисолида кўриб чиқиш этарлидир.

Мисол тариқасида математикадан 5-синфда 4- чоракда ўтилган 18 соатлик «Қасрларни кўпайтириш ва айириш» мавзусига доир оралиқ назорат ўринда тест шаклида ўтказилган мониторинг жараёнини келтирамиз.

Мактабда параллел бўлган 5-синфлар сони 6 та бўлиб, бу синфларнинг барчасида математикадан назорат ишлари дарс жадвалига мувофиқ 2 кунда олинди. Биринчи ва иккинчи кунга ўтказилган мониторинг материаллари топшириқлари турлича қилиб тайёрланди. Тест синови 3 та вариантда тайёрланиб битта синфдаги ўқувчиларга етарли даражада кўпайтирилди. Мониторингнинг биринчи кунга 4 та синфдан, иккинчи кунга қолган 2 та синфдан тест синови ўтказилди. Иккинчи кунга ўтказилган тест синови материаллари биринчи кундаги тест топшириқларидан бошқа бўлса-да, улар тенг кучли қилиб танлаб олинди.

Ўқувчиларга 20 тадан тест топшириқлари берилди. Тўғри жавобга- 1, нотўғри жавобга- 0 қўйилди. Натижалар жадвал шаклига акс эттирилди. Жадвал устида 20 та топшириқнинг ҳар бири учун тўғри жавоблар сони жамланди. Бу синф бўйича қайси мавзу яхши, қайси бири паст ўзлаштирилганлигини билишга ёрдам беради. Масалан, тест синовининг 1- топшириғида оддий қасрларни кўпайтиришга доир мисол берилган эди. Бу топшириқни 35 та ўқувчидан 31 таси тўғри бажарган. Лекин 3-топшириқда берилган аралаш қасрларни кўпайтиришга доир мисолни ўқувчиларнинг деярли ярмиси еча олмаган. Демак, ўқитувчи ушбу мавзу устида ўқувчилар билан қўшимча шуғулланиши керак. Ушбу жадвал

хар бир ўқувчи қайси мавзулар бўйича ўз устиларида ишлаш зарурлигини ҳам аниқлаб беради.

Бундай жадвал параллел ҳар бир синф учун тайёрланади. Уларни математика хонасининг Мониторинг ойнасига жойлаштириб қўйилади.

Параллел синфларнинг ҳар бирида ўтказиладиган мониторинг натижалари асосида 5-синфлар бўйича математикадан энг юқори балл олган 10 нафар ўқувчининг эгаллаган ўрни бўйича алоҳида жадвал қилиб мактабнинг Мониторинг хонасига қўйиш мумкин. Мониторинг натижаларининг бундай жадвалларда келтирилиши ўқувчилар орасида мусобақа руҳини шакллантиради.

Бошқа ўқув фанлари бўйича ҳам ўтказилган мониторинг шу каби расмийлаштирилиши мумкин.

Мониторинг натижаларига кўра, паст натижалар кўрсатган ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини ошириш учун чора-тадбирлар кўриш, уларнинг ота-оналари билан суҳбатлашиш зарур.

Барча ўқув фанларидан ДТС мониторингини фақат чоракнинг охирида ўтказиш шарт эмас. Чунки, назорат ишларининг бир вақтда ўтказилиши ўқувчиларнинг психофизиологик хусусиятига салбий таъсир этиши мумкин. Бир кунда битта синфда иккитадан ортиқ ўқув фанидан ўтказиш мумкин эмас. Шунинг учун мониторингни оралиқ назорат сифатида чорак давомида ўқув фанлари бўйича белгиланган жадвал асосида навбатма-навбат ўтказиш мақсадга мувофиқ.

Ички назоратни ташкил этадиган мониторингни ўтказиш расмийликка айланиб қолиши керак эмас. Назорат ишлари ҳолисоналик, демократик асосда ўтказилиши зарур. Бу тадбирларнинг барчаси ҳукуматимиз томонидан тасдиқланган «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари» ни педагогик амалиётга тўла қонли жорий этишга, ДТС да белгиланган талабларнинг тўлиқ бажарилишига, ўқув дастурларини ўзлаштиришдаги сифат кўрсаткичларини кўтаришга, пировард натижада таълим-тарбия самарадорлигини оширишга хизмат қилиши керак.

Давлат таълим стандартлари ижросини тўлиқ таъминлаш учун таълим жараёнини ва назорат ишларини мақсадга йўналтирилган ҳолда қўйи синфдан бошлаб ташкил этиш лозим. Бунда:

1. Тегишли ўқув фанидан давлат таълим стандарти асосида ўқув дастурининг ҳар бир бўлими ёки йирик мавзулар бўйича минимал талаблар, яъни ҳар бир ўқувчи ўзлаштириши шарт бўлган билим, кўникма ва малакалар белгилаб олиниши лозим. Уларни ўқув йили бошида ўқувчиларга ва уларнинг ота-оналарига етказиш мақсадга мувофиқ.
2. Минимал талаблар белгиланган ҳар бир бўлим ёки йирик мавзу бўйича намунавий топшириқлар (тест, ёзма иш, оғзаки саволлар, амалий машғулотлар ва бошқалар) тайёрланиши ва улар ўқувчиларга ўқув йили бошида берилиши мақсадга мувофиқ.
3. Дарс жараёнида ҳар бир мавзунинг ўқишда ва ўқувчилар билимини назорат қилишда белгиланган шу минимал талаблар ўз вақтида ўзлаштирилишини таъминлаб бориш зарур.
4. Ўқувчиларга аввалдан берилган намунавий топшириқларга ўхшаш бўлган топшириқлар асосида ҳар бир бўлим ёки йирик мавзу бўйича уларнинг белгиланган минимал талабларини қай даражада ўзлаштираётганликларини аниқлаб олиш керак. Оралиқ назоратда минимал талаблар асосида тузилган энг осон топшириқлардан ташқари, ўқув дастури бўйича ўртача ва мураккаброқ бўлган топшириқларни ҳам назорат ишларига киритиш мақсадга мувофиқ.
5. Оралиқ назоратдаги минимал талаблар асосидаги топшириқлар ҳар бир ўқувчи томонидан тўғри бажарилишига эришиш зарур. Бундай топшириқларни бажара олмаган ўқувчи қўшимча яна шуғулланиши, ўз билимларини бажара олмаган топшириқларни удалай олиш даражасига етказишлари шарт. Акс ҳолда ўқишни тугатишларида давлат таълим стандарти талабларини бажара олмайдилар.

6. Ўқув йили якуни бўйича минимал талаблардан келиб чиққан ҳолда назорат ишларини ўтказиш, бунда ҳам ҳар бир ўқувчи давлат таълим стандартларининг шу ўқув йилига оид қисмини тўлиқ бажарган бўлишлари зарур.

Оралик назорат материаллари қандай тайёрланади?

Назорат топшириқларининг 60-70 фоизи ДТС асосидаги минимал талаблар доирасида, 20-30 фоизи ўқув дастури материали доирасидаги ўртача мураккабликдаги топшириқлар, қолган 10-20 фоизи қобилиятли ўқувчиларга мўлжалланган мураккаброқ кўринишдаги топшириқлар ташкил этиши лозим. Қобилиятли ўқувчиларга мўлжалланган топшириқлар ҳам ўқув дастури бўйича ўтилган мавзулар доирасида бўлиши керак.

Масалан, мактабнинг 5- синфларида тест синовии орқали назорат ўтказилмоқчи, дейлик. Тест синовии 45 минутлик дарсда ўтказиш мўлжалланган бўлса, топшириқлар сони 20 та бўлиши мақсадга мувофиқ. Улардан 13 таси (65 фоиз) минимал талаблари доирасидаги осон топшириқлар, 4 таси (20 фоиз) ўртача мураккабликдаги топшириқлар, 3 таси (15 фоиз) мураккаброқ кўринишдаги топшириқлардан иборат бўлиши мумкин.

Агар назорат ёзма иш шаклида ўтказилса, топшириқлар сони 5 та бўлиши, улардан 3 таси (60 фоиз) осон, 1 таси (20 фоиз) ўртача ва яна 1 таси (20 фоиз) мураккаброқ бўлиши мақсадга мувофиқ.

Назоратнинг бошқа шакллари – диктант, баён, суҳбат, оғзаки сўров, амалий топшириқлар орқали натижаларни баҳолашда ҳам ДТС талаблари ва ўқув дастурларида келтирилган ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар асос қилиб олинади.

Маъмурият йўналишидаги назорат ишлари

Мактаб маъмурияти вақти-вақти билан ўқувчиларнинг билим, маҳорат ва кўникма даражасини текширади. Олдиндан тайёрланган саволлар бўйича ўқувчилар ўртасида оғзаки сўров ўтказиш, назорат ишлари, тест синовлари, тажриба топшириғи ва бошқа иш шакллари текшириш шакли бўлиши мумкин. Текширишларнинг даврийлиги ҳар хил: чораклар бўйича, ярим йилликлар бўйича бўлиши мумкин. Мактабнинг айрим раҳбарлари текшириш ишларини ўқув йили бошида ҳам ўтказадилар. Шуни тан олиш керакки, бу етарли даражада мақсадга мувофиқдир, чунки заиф томонларини аниқлаб, шу вақтнинг ўзида камчиликларни тугатишга қаратилган зарур ҳаракатларни қўллаш мумкин. Текшириш ишларини ўқув режаси фанлари бўйича режали, мавзули ва ёппасига ўтказиш зарурдир.

Текшириш ишларини ўтказишга тайёргарлик кўра туриб, мактаб раҳбари тегишли методик бирлашма раиси билан биргаликда нимани аниқлашни, қандай маҳорат ва кўникмаларни текширишни, дастурнинг қайси бўлимларининг ўзлаштирилишини текширишни аниқ - равшан белгилаши зарур. Фақат шу саволларга жавоб бергандан сўнггина назорат топшириқларини тузишга киришиши лозим.

Назорат топшириқларини туза туриб, ўқувчиларнинг билим даражаси давлат таълим стандартлари талабларига мослигини, мантикий фикраш даражасини, уларнинг ақлий маҳоратларини аниқлаш назарда тутилиши лозим. Шу мақсадда турли даражадаги топшириқлар тайёрланади. Улардан айримларини кўриб чикамиз:

- 1- **даражада** – тайёр ҳолда тақдим қилинган, ўрганилган материални ўзлаштиришни ва шу асосда турли топшириқларни ечишни талаб қиладиган топшириқлар;
- 2- **даражада** – стандарт вазиятларда маҳоратларни мустақил қўллашни (намунали топшириқларни ечиш учун хотирада ахборотни тинглашни) талаб қиладиган топшириқлар;
- 3- **даражада** – ностандарт вазиятларда маҳоратни фикрлаб қўллашни, қайта қуриш ва аввал ўзлаштирилган маҳоратларни синтез қилиш асосида мустақил ечим излашни талаб қиладиган топшириқлар;
- 4- **даражада** – ижодий турдаги топшириқлар, ностандарт вазиятларда аввал ўрганилган материални ва қўшимча манбаларни жалб қилган ҳолда топшириқларни ечишнинг ўзига

хос хусусиятлари. Ўқувчиларда таҳлил ва синтез қилиш қобилиятларини ривожлантириш даражасини текшириш учун бир неча босқичда ечиладиган, таҳлилий фикр юритишни талаб қиладиган топшириқларни ечиш учун таклиф қилиш мумкин. 4-даража тестларида ечимнинг тайёр эталонлари бўлмаслиги мумкин ва билимлар сифати тўғрисида билимларни қўллаш маҳорати ва ўзига хос жавоблар бўйича хулоса чиқариш мумкин.

Топшириқларнинг биринчи ва иккинчи даражасини оммавий мактабларнинг кўпчилилик ўқувчилар муваффақиятли бажариши лозим, 3 ва 4- даражали топшириқлар эса чуқурроқ тайёргарликка эга бўлган ўқувчиларга мўлжалланган.

Маъмурий назорат ишларини ўтказишнинг асосий босқичи уларнинг натижаларини диагностик таҳлил қилишдир. Бундай таҳлилни ўтказиш шакли мактаб раҳбарининг танлашига боғлиқ.

Адабиётлар.

1. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекитонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
2. Р.Ахлиддинов, Ф.Носирова, М.Ражабова «Мактаб бошқарувида ички назорат». Тошкент «Шарқ». 1996 йил.
3. «Таълим тараққиёти». Тошкент «Шарқ». 1999 йил. 1-сон.
4. «Таълим тараққиёти». Тошкент «Шарқ». 2001 йил. 3-4 сонлар.

Тест саволлари.

1. Хукумат ва вазирлик қарорларида белгиланган вазифалар ижросини кузатиш, таҳлил этиш, баҳолаш ва шу асосда таълим-тарбияни ривожлантириш истиқболини башорат қилиш жараёни қандай умумий сўз билан ифодаланади?
а) менталитет.
б) маркетинг.
с) мониторинг.
д) инновация
2. ДТС мониторинги қандай назорат орқали амалга оширилади?
а) ички назорат орқали.
б) Жорий назорат орқали.
с) оддий назорат орқали.
д) ҳамма жавоблар тўғри.
3. Мониторинг натижаларини намоён қилиш деганда нимани тушинасиз?
а) Илмий-методик жихатдан қайта ишлашни.
б) Таҳлил қилиш ва баҳолашни.
с) Жадвал ва диаграммалар тарзида расмийлаштиришни.
д) Тегишли ҳулосалар чиқаришни.
4. ДТС ижросини назорат қилишни қайси синфдан бошлаш керак?
а) куйи синфдан.
б) 5-синфдан.
с) 8-синфдан.
д) Ҳоҳлаган синфдан.

1-c, 2-a, 3-c, 4-a.

Мавзу: Маънавий – маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосарининг вазифалари ва уларга қўйиладиган талаблар. (2 соатлик маъруза.)

Мақсад: Мактабнинг ички назоратида ва бошқарув тизимида маънавий –маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосарининг ўрни, унинг вазифалари,директор уринбосарининг ишини режалаштириш ва маънавий –маърифий тарбия ишларини ташкил этиш усуллари ҳақида билим бериш.

Режа:

1. Директор ўринбосари фаолиятининг мазмуни.
2. Директор ўринбосарининг асосий вазифалари
3. Директор ўринбосарининг ҳамкорликда олиб борадиган ишлари.
4. Директор ўринбосарига қўйиладиган асосий талаблар.

5. Директор ўринбосари ишени режалаштириш.
6. Умумий ўрта таълим мактабларида маънавий-маърифий тарбия ишларини ташкил этиш усуллари

Маънавий – маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси «Таълим тўғрисида»ги, «кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги Қонунлар, Президент фармонлари, ҳукумат қарорлари, халқ таълими вазирлиги ва бошқа юқори ташкилотларнинг қарор, буйруқ ва меърий ҳужжатлари талаблари асосида иш олиб боради.

Умумий ўрта таълим муассасаларида маънавий- маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари келгусида директор ўринбосари деб юритилади. Ота-оналар ҳамда кенг жамоатчилик билан ҳамкорликда ўқувчи –ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларнинг онгига она-Ватанига, халқига ва унинг бугунги ишига эҳтиром билан қараш руҳида тарбиялашга раҳбарлик қилади.

Маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари лавозимига камида 5 йил педагогик иш стажига эга бўлган қобилиятли, маҳалла, ота-оналар ва кенг жамоатчилик ўртасида ҳурмат –эътиборга лойиқ бўлганлар туман(шаҳар)халқ таълими бўлими томонидан тайинланади ва бўшатилади.

Жамиятда юксак маънавий-маърифий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ёшларни бой тарихий ва маданий меросимиз, миллий анъаналаримизга, умуминсоний қадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат, ақлий ва маънавий жиҳатдан баркамол, иқтисодий ислохотларнинг моҳиятини тушунадиган ҳамда уларни янги ижтимоий муносабатлар орқали ҳаётга тадбиқ эта оладиган, миллий ғоя ва истиқлол мафкураси мустаҳкам бўлган шахсларни шакллантириш директор ўринбосари фаолияти мақсадининг асосини ташкил этади.

МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ТАРБИЯ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ДИРЕКТОР ЎРИНБОСАРИНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ.

Директор ўринбосари йил давомида икки маротаба мактаб педагогика кенгаши йиғилишида биринчи ва иккинчи ярим йилликда ҳисобот беради.:

Директор ўринбосари мактаб директори билан ҳамкорликда:

- мактабнинг иш режасини тузади;
- педагогик йиғилишларда қуриладиган масалаларни биргаликда тайёрлайди ва олиб боради;
- мактабдаги барча тадбирларнинг юқори савияда ўтишини таъминлайди;
- ўқитувчиларнинг рағбатлантириш масалалари бўйича тегишли таклифларини киритади;
- мактаб кутубхонасини адабиётлар билан таъминлаш ва бошқа вазифаларни бажаради.

Синф раҳбари билан ҳамкорликда:

- Ота-оналар мажлисини тайёрлайди ва унинг сифатли ўтишини таъминлайди;
- Синфдаги тарбиявий ишларнинг мазмунини яхшилаш борасида иш олиб боради;
- Синф раҳбарининг ижодий изланишига кумаклашади;
- Синфдан ташқари ишларни ташкиллаштиради ҳамда тўғри йўналишда олиб боришга йўлланма беради ва бршқа вазифаларни бажаради.

Мактаб психологи билан ҳамкорликда:

- ўқўчиларнинг қизиқишларини аниқлайди;
- уларнинг касб танлашига кумаклашади;
- ўқувчиларни ҳар томонлама камол топтириш, спорт, бадиий эстетик,техник, экология, сайёҳлик ва ўлкашунослик, бозор иқтисодиётига асосланган ёш иқтисодчи, бизнесмен, менеждер,ёш ишбилармонликка, ҳуқуқий саводхонликка йўналтирувчи тўғаракларга, клубларга, уларнинг қизиқиш,имконият ва қобилиятларига қараб жалб қилади:
- ўқувчиларнинг жисмоний ва ақлий қобилиятларини назорат қилади:

Жисмоний тарбия ўқитувчиси билан ҳамкорликда

- Ўқувчи-ёшларнинг жисмонан бакуват, соғлом ўсиши учун спорт мусобақалари ташкиллаштиради;
- Мактабда спортнинг турли йўналишлари бўйича ўйинлар, мусобақалар ва бошқа спорт тадбирларига бошчилик қилади;
- Спорт, соғломлаштиришга оид турли - туман тадбирларни
- амалга оширади.

Ота –оналар кўмитаси билан ҳамкорликда:

- ота-оналар университети фаолиятини бошқаради;
- ота-оналарни мактаб фаолиятига кенг жалб қилади;
- мактабда ўтказиладиган ота-оналар мажлисини ташкил этади ҳамда унинг самарали ўтишини таъминлайди.

Маҳаллада педагог ташкилотчи билан ҳамкорликда:

- « Оила, маҳалла, мактаб ҳамкорлигида» кенгашини олиб боради;
- тарбияси оғир болалар ва ҳуқуқбузарликка мойил бўлган ҳамда носоғлом оилаларнинг болалари билан тарбиявий ишларни мувофиқлаштиради.

«Қамолот», «Соғлом авлод учун» жамғармалари билан ҳамкорликда:

- ўқувчилар билан ўтказиладиган ҳамкорликдаги тадбирларни юқори савияда ташкил этади;
- янги тарбиявий дастурларни киритиш бўйича ҳамкорликда ишни ташкил этади.
- Ёшлар билан ўтказиладиган барча спорт ўйинлари, танловлар, мусобақаларга жалб этади.

Оила билан олиб бориладиган вазифалар.

- муаммоли оилаларни аниқлайди, уларнинг ижтимоий-психологик тавсифномасини тузади, сабаб ва омилларини аниқлаб, салбий омилларнинг бола шахсига зарарли таъсирини олдини олиш чора-тадбирларини ишлаб чиқади ва амал оширади.

ДИРЕКТОР ЎРИНБОСАРИГА ҚЎЙИЛАДИГАН АСОСИЙ ТАЛАБЛАР.

Директор ўринбосари ўқувчиларга давлат ва ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган барча ҳужжатлар моҳиятини, Президент асарларини ўргатиб, ўзбек халқининг миллий урф-одатлари, қадриятлари, алломалар ўғитларини яхши билишлари лозим.

- радио, телевидение ва оммавий ахборотнинг бошқа воситалари орқали берилган энг сунгги янгиликлардан бохабар бўлиши ҳамда уларнинг моҳиятини ўқувчиларга етказа олиши керак;
- синфдан ташқари тадбирларни тайёрлаш ва утказа билиш керак;
- туман, шаҳар, вилоят, республика миқёсида ўтказиладиган тадбирларда иштирок этиши;
- мактабда ўқувчилар билан тарбиявий ишларни олиб бораётганларга методик тавсиялар бериб бориши;
- мунтазам равишда ўз малакасини ошириб туриши, ўз соҳаси бўйича ўтказиладиган семинарларда иштирок этиши керак.

ДИРЕКТОР ЎРИНБОСАРИ ИШНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА ТАШКИЛ ҚИЛИШ.

Маънавий –маърифий ишлар бўйича директор ўринбосари ўз ишини режа асосида олиб боради ва унинг бажарилишини назорат қилади.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштиришда мактабнинг умумий режаси, ўқитувчилар, синф раҳбарлари, болалар етакчиси, ота-оналар кумитаси иш режаларини эътиборган олиши керак. Мактабдан ва синфдан ташқари ўтказиладиган барча тадбирларни мунтазам кўриб баҳолайди.

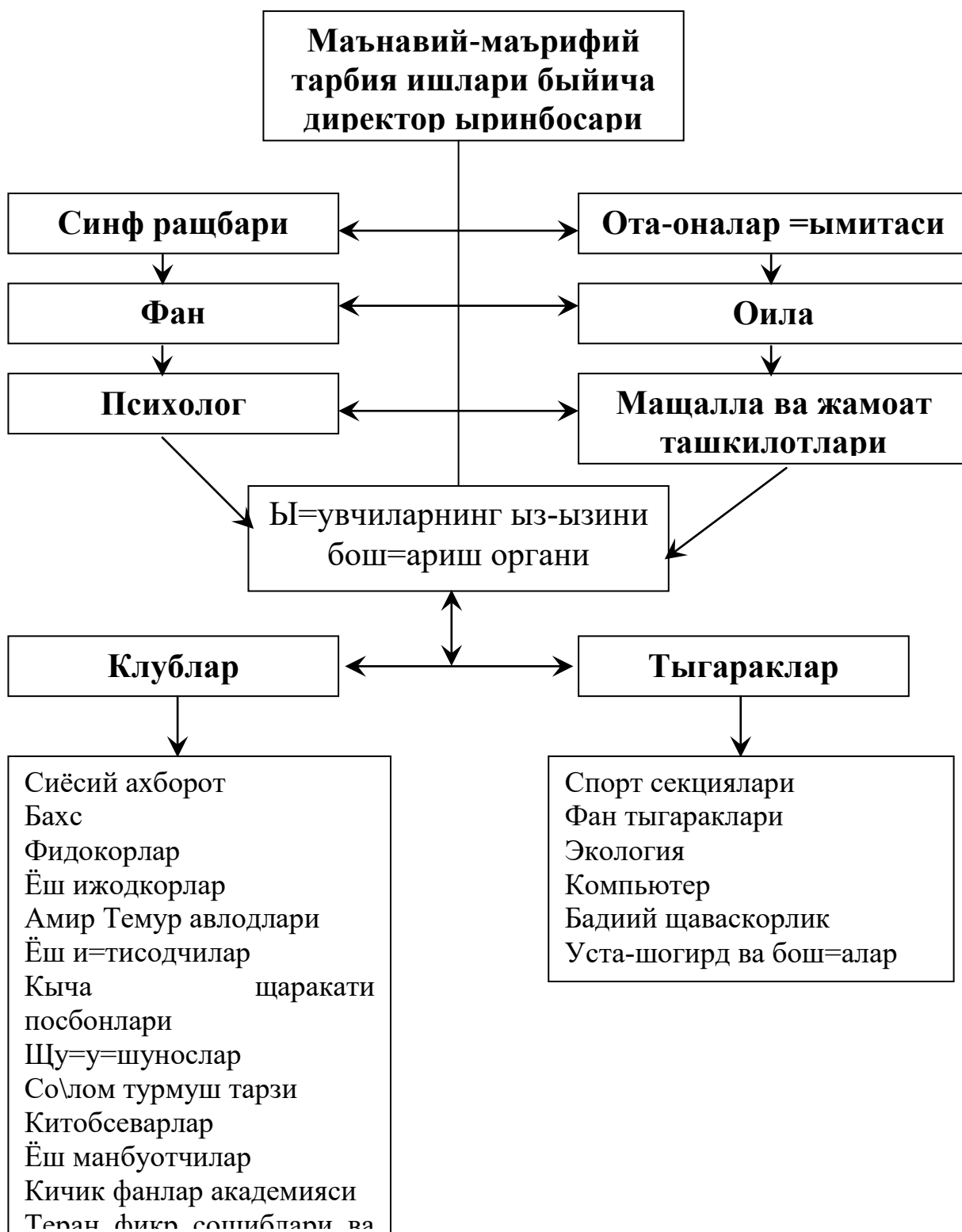
Директор ўринбосарининг иш режаси мактаб директори томонидан тасдиқланади.

Ишни режалаштиришда болаларнинг ёш хусусиятларига, мактаб жойлашган вилоят, шаҳар, туманнинг шарт-шароити, анъаналари, хусусиятларини жойлардаги ижодий бирлашмалар, илмий марказлар билан ўзаро алоқа каби ишларни инобатга олади.

Маънавий-маърифий ишлар бўйича директор ўринбосари қайта тайёрлов курсларида ўз малакасини ошириб боради.

Директор ўринбосаринг фаолияти ўз ифодасини топган ҳужжатлар руйхати халқ таълими вазирлиги томонидан доимий равишда берилиб борилади.

**УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ТАРБИЯ
ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТИЗИМИ.**

**МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ТАРБИЯ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ДИРЕКТОР
ЎРИНБОСАРИНИНГ ИШ ХУЖЖАТЛАРИ НОМЕНКЛАТУРАСИ**

1. Иш режа.

2. Мактабда ўтказилаётган тадбирлар ва уларнинг сценарийлари.(байрам тадбирлари бундан мустасно)
3. Мактабда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар билан ҳамкорликда ўтказилган тадбирлар ҳақида маълумот.
4. Синф раҳбарлари ва синфлар ҳақида маълумот.
5. Тўғарақлар ҳақида маълумот.
6. Мактабда навбатчилик ҳақида маълумот.
7. Кутубхона ишлари ҳақида маълумот.
8. Хотин-қизлар кенгаши ва иш фаолияти ҳақида маълумот.
9. Кизлар кенгаши ва иш фаолияти ҳақида маълумот.
10. Эрталабки сабоқлар ва уларда ўқилган маърузалар.
11. 9-11 синф битирувчилари ҳақида маълумот.
12. Мактабда байрамларни нишонланиши ҳақида маълумот. (ҳар бир байрамга алоҳида)
13. Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўқитилиши ҳақида маълумот.
14. “Миллий истиқлол ғояси” дарсларини ўқитилиши ҳақида маълумот.
15. Очиқ тарбиявий соатлар ҳақида маълумот.
16. Ота-оналар билан олиб борилган суҳбатлар.
17. Ота-оналар йиғилиши ва унинг қарорлари.
18. “Соғлом авлод” Давлат дастурининг бажарилиши ҳақида маълумот.
19. “Она ва бола” Давлат дастурининг бажарилиши ҳақида маълумот.
20. Юқори ташкилотлардан келган хат ва буйруқлар.
21. “Сунги қўнғирок” байрам тадбири ҳақида маълумот.
22. Вилоят ва туман миқёсида ўтказилаётган турли тадбирларда мактаб ўқувчиларининг иштироклари ҳақида.
23. Жаҳонда ва Ўзбекистонда бўлаётган сиёсий-иқтисодий янгиликларни ўқувчилар ўртасида ишлаб чиқилишини ҳақида.
24. “Ижтимоий-маънавий муҳитни янада соғломлаштириш, диний ақидапарастликни олдини олиш чора-тадбирлари туғрисида” ги 130-сонли қарор асосида амалга оширилаётган ишлар ҳақида .
25. “Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар фаолиятини такомиллаштириш ҳақида”ги 36—сонли қарор асосида амалга оширилаётган ишлар ҳақида.
26. Мактабдаги етим ўқувчилар ва улар билан олиб борилаётган амалий ишлар ҳақида.
27. Мактабдаги рухий нуқсонли болалар ва улар билан олиб борилаётган амалий ишлар ҳақида .
28. Бозорда савдо-сотиқ ишлари билан шуғулланувчи ўқувчилар ва улар билан олиб борилаётган ишлар ҳақида.
29. Ички ишлар ВЕН бўлимига келтирилган ёки ҳисобга олинган ўқувчилар ва улар билан олиб борилаётган амалий ишлар йиғма жилди.
30. Ўқишдан бўйин товлайдиган ,давомати ёмон бўлган ўқувчилар ва улар билан олиб борилаётган амалий ишлар ҳақида.
31. 9-синфни битириб 10-синфга тортилмаган ўқувчилар ҳақида.
32. Жиноят содир этган ўқувчилар ва улар билан олиб борилаётган амалий ишлар ҳақида.
33. Ўз жонига қасд қилган ўқувчилар ҳақида ва бу ҳолатни олдини олиш борасида амалга оширилган ишлар ҳақида.
34. Диний масалаларга мойил бўлган ўқувчилар ва улар билан олиб борилаётган амалий ишлар ҳақида.
35. Ота-онаси имом, дин хизматида бўлган ўқувчилар ва улар билан олиб борилаётган амалий ишлар ҳақида.

36. Жиноят содир этган ўқитувчилар ҳақида йиғма жилд.
37. Мактабдаги ўқувчиларнинг айримларига бириктирилган жамоатчи тарбиячилар ва уларнинг тш режалари ҳамда бажараётган ишлари ҳақида.
38. Обуна жараёни ҳақида маълумот.
39. _____
40. _____

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш. Т. Шарқ 2000 йил.
2. Р.Ахлиддинов ва бошқалар. «Ўзбекитонда таълимни бошқариш: муаммолар, изланишлар, ечимлар». «Таълим тараққиёти» 2000 йил 3-сон.
3. Р.Ахлиддинов, Ф.Носирова, М.Ражабова «Мактаб бошқарувида ички назорат». Тошкент «Шарқ». 1996 йил.
4. «Таълим тараққиёти». Тошкент «Шарқ». 1999 йил. 1-сон.
5. «Таълим тараққиёти». Тошкент «Шарқ». 2001 йил. 3-4 сонлар.

Тест саволлари.

1. Маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари синф раҳбари билан ҳамкорликда...
 - а) Синфда тарбиявий ишларни яхшилаш борасида иш олиб боради;
 - б) Мактабнинг иш режасини тузади;
 - в) Мактаб кутубхонасини адабиётлар билан таъминлаш чораларини кўради;
 - д) Мактабдаги барча тадбирларни тузади.
2. Маънавий - маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари лавозимига камида _____ йил педагогик иш стажига эга бўлганлар тайинланади. *Чизиқча ўрнига қўйиладиган тўғри жавобни белгиланг.*
 - а) 3 йил; б) 5 йил ; с) 8 йил ; д) 10 йил.
3. Маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари ўқув йили давомида неча марта ҳисобот беради?
 - а) 4 марта; б) 3 марта; с) 2 марта; д) 1 марта
4. Маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари қайси ишларни бажаришда директор билан келишиши керак?
 - а) Мактаб дарслар жадвалини тасдиқлашни;
 - б) Мактабда ўтказиладиган спорт мусобақалари режасини тасдиқлашни;
 - с) Фанлар бўйича иш режаларни тасдиқлашни;
 - д) барча жавоблар тўғри.

МУНДАРИЖА

1. «Таълим тўғрисида» ги Қонун ва кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ижроси бўйича амалга оширилган ишлар ва иккинчи босқичдаги вазифалар..... 5
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси-нинг 1998 йил 13-майдаги Ўзбекистон Республикасида «Умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» ги 203-сонли ва 1998 йил 16 августдаги «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида» ги 390-сонли қарорлари асосида вазифалар... 13
3. Мактабни бошқаришнинг назарий-педагогик асослари.... 19
4. Ўзбекистонда таълимни бошқаришнинг мақсади, вазифалари ва бошқариш фаолиятини ташкил этиш..... 24

5.	Мактаб ишини илмий асосда режалаштириш – тўғри бошқаришнинг негизи.....	34
6.	Мактабнинг ички назорати, бошқарув тизимида ички назоратнинг тутган ўрни ва педагогик аҳамияти.....	39
7.	Ички назорат тизимида дарс кузатиш ва уни таҳлил қилиш	46
8.	Давлат таълим стандартларини мактаб ҳаётига тадбиқ этиш мониторинги	53
9.	Маънавий – маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосарининг вазифалари ва уларга қўйиладиган талаблар	66
10.	Маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосарининг иш хужжатлари номенклатураси.....	72